

LATVIJAS UNIVERSITĀTE  
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE  
PIEAUGUŠO PEDAGOĢISKĀS IZGLĪTĪBAS CENTRS

**SPECIĀLĀS INTERNĀTPAMATSKOLAS SKOLĒNU  
ADAPTĀCIJA JAUNĀ VIDĒ 5. KLASĒ**

DIPLOMDARBS

Autore: Liene Bundure

Stud. Apliec. lc07013

Darba vadītāja: doc. Dr. paed., Rasma Vīgante

RĪGA

2011

## ANOTĀCIJA

**Darba nosaukums:** Speciālās internātpamatskolas skolēnu adaptācija jaunā vidē 5. klasē.

**Darba autors:** Profesionālās studiju programmas „Speciālās izglītības skolotājs”  
studente Liene Bundure

**Darba zinātniskais vadītājs:** doc. Dr. paed., Rasma Vīgante

**Darba saturs:** 65 lpp., 14 attēli, 7 tabulas, analizēti 35 literatūras avoti, 3 pielikumi

**Pētījuma mērķis:** izpētīt Rīgas X speciālās internātpamatskolas 5. klases skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptācijas norisi jaunā vidē.

**Atslēgas vārdi:** skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem, pedagoģiski psiholoģiskās īpatnības, sociālā adaptācija.

**Saturs:** apkopota teorija par bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem integrāciju sabiedrībā.

1. nodaļa - skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums.
2. nodaļa - skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem orientēšanās jaunā vidē.
3. nodaļa - skolēnu adaptācija speciālajā internātpamatskolā.

Daudzi speciālisti (S. Liepiņa, A.Baka, K.Grunevalds u.c.) uzskata, ka skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir izteiktas grūtības iejusties jaunos apstākļos, tādēļ arī skolas maiņa rada satraukumu. Diplomdarbā raksturotas galvenās adaptācijas problēmas un analizētas iespējas šīs grūtības mazināt.

**Pētījuma metodes:**

- literatūras analīze;
- anketēšana;
- novērošana.

**Pētījuma objekts:** sadarbība ar skolēniem, kuriem ir garīgās attīstības traucējumi, adaptācijas procesā speciālajā internātpamatskolā.

**Pētījuma priekšmets:** 5. klases skolēnu adaptācijas problēmas jaunā vidē.

**Pētījuma uzdevumi:**

- 1) analizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptāciju;
- 2) noskaidrot speciālās internātpamatskolas 5. klases skolēnu adaptācijas problēmas un apzināt to mazināšanas iespējas;
- 3) veikt skolēnu un skolotāju ar speciālām vajadzībām anketēšanu;
- 4) analizēt anketā iegūtos rezultātus.

**Pētījuma bāze:** Rīgas X speciālās internātpamatskolas 5. klases 6 skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem, 13 skolotāji.

## ANOTATION

**Job theme:** Special boarding school adaptation in new environments fifth the classroom

**Work author:** Professional Study programme „ Special Education Teacher” student of Liene Bundure

**The work scientific driver:** doc. Dr. paed. Rasma Vigante

**Work volume:** Pictures, tables, analysis of literature sources, appendices

**Job content:** 65 section., 14 pictures, 7 tables, analysis of 35 literature sources, 3 appendices

**Keywords:** Students with mental disabilities, educational-psychological characteristics, social adaptatio

**Work maintenance:** The theory of children with mental disabilities into society

1. students with mental disabilities pedagogical psychological characteristics
2. chapter-of students with mental disorders orientation in new environments
3. division - Special Boarding school adaptation

Many experts (S. Liepins, A. Baka, & K. Grunewald, etc.) believe that students with mental disabilities have expressed difficulty in get into the new circumstances, so the school change in a matter of concern. Diploma describes the main problems of adaptation and analysis of options to reduce these difficulties.

**Research purpose:**

- analysis of literature;
- teachers questionnaire;
- student questionnaires;

**Object of the study:** co-operation with students who have mental disorders, the process of adaptation Special Boarding School.

**Subject of the study:** adaptation problems between students and teachers.

**The study objectives:**

- 1) analysis of pedagogical and psychological literature on students with mental disorders in adaptation;
- 2) establish a special boarding 5th grade students adaptation problems and to identify mitigation options;
- 3) for teachers and students with special needs questionnaire;

**Work applicability:** Riga X special boarding 5th class 6 pupils with mental disabilities, and 13 teachers.

## SATURS

Ievads .....	6
1. Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums .....	9
1.1. 5. klases skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem intelektuālā attīstība.....	9
1.2. 5. klases skolēnu fiziskās attīstības raksturojums .....	16
2. Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem iekļaušanās jaunā izglītības vidē.....	19
2.1. Speciālā izglītība un speciālās internātpamatskolas specifika .....	19
2.2. Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptācijas process .....	24
3. 5. klases skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem sociālās adaptācijas īpatnības	27
3.1. Skolēnu adaptācijas pētījumā izmantotās metodes .....	27
3.2. Skolēnu adaptācija speciālajā internātpamatskolā .....	28
3.3. Skolēnu adaptācijas problēmas un to risinājumi .....	47
Nobeigums.....	57
Izmantotā literatūra un avoti .....	59
Pielikumi.....	61
1. pielikums. Anketa skolotājiem .....	62
2. pielikums. Anketa internāta skolotājiem .....	63
3. pielikums. Anketa pusaudzīm .....	64

## IEVADS

No mazas sēkliņas par mazu cilvēciņu – tā sākas maza cilvēka ceļš lielajā pasaulē. Katra vecāka sapnis ir sagaidīt skaistu, veselu un intelektuāli attīstītu bērnu, bet, diemžēl pasaulē viss ir iekārtots tā, kā tas ir. Ne visi sagaida tieši to mazo brīnumu, par kuru ir sapņots un cerēts, bet sagaida brīnumu, kas pilns noslēpumu, nesaprotamu rīcību un pilnīgi noteikti izceļas savu vienaudžu vidū gan ar savu fizisko, gan psihisko attīstību.

„Bērība cilvēka dzīvē ir periods, kad veidojas tās fundamentālās personības īpašības, kuras nodrošinās viņā psiholoģisko stabilitāti, pozitīvu pasaules uztveri, dzīvot spēju un mērķtiecību. Vera Batņa raksta, ka bērna „dvēseles vācelīte” strādā nepārtraukti, un, jo jaunāks viņš ir, jo svarīgāka ietekme ir tam, kas tiek ielikts šajā vācelītē (Batņa, 2001, 7).

Katrā valstī ir bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, kuriem nepieciešamas īpašas audzināšanas un apmācības formas.

Latvijā par garīgi atpalikušu uzskata bērnu, kam psihiskās darbības ainā centrālo raksturojumu ieņem stabili, izteikti un neatgriezeniski intelektuālās darbības traucējumi, kas radušies, piemēram, organisku galvas smadzeņu darbības traucējumu rezultātā (Liepiņa, 2003, 49).

Bērniem, kuriem ir smagas garīgās attīstības traucējumi, intelekts funkcionē citādāk, mazāk produktīvi kā normālam bērnam, līdz ar to rodas nepieciešamība izzināt šo bērnu psihes īpatnības un attīstošo darbības sfēru, lai šāds bērns nākotnē spētu adaptēties sabiedrībā (Liepiņa, 2003, 7).

Tā ir problēma, ar kuru sastopas jebkuras valsts vecāki. Diemžēl šādi bērni dzims arī turpmāk. Pēc Pasaules Veselības aizsardzības organizācijas datiem 1% bērnu piedzimst ar garīgās attīstības traucējumiem (Шипицына, 2005, 10).

Kaut arī bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem personības attīstībā ir daudz atšķirību, salīdzinot ar normāla intelekta bērnu attīstību, pamatā tomēr attīstība iziet vienas un tās pašas fāzes un ir pakļauta vienām un tām pašām pamatiezīmēm.

Bērniem garīgās attīstības traucējumi ir no bērības, tādēļ viņiem ir izziņas darbības, valodas un emocionālās sfēras traucējumi, viņi nav spējīgi pastāvīgi dzīvot un viņiem nepieciešama patstāvīga uzraudzība. Bet, organizējot šiem bērniem speciālu apmācību, viņi apgūst elementāras komunikācijas formas, sociālas iemaņas, kas ļauj viņiem integrēties sabiedrībā.

Šo bērnu izglītošanās līmenis ir ļoti dažāds. Daži no viņiem var apgūt tikai elementārās vispārīzglītojošās zināšanas, citiem šinī jomā ir neierobežotas iespējas izpausties mūzikā, vizuālajā mākslā, sportā un praktiskajos darbiņos. Dažiem bērniem pat elementāru

pašapkalpes iemaņu apguve rada lielas grūtības. Dažiem būs nepieciešama citu cilvēku palīdzība visu mūžu.

Svarīgākais praktiskās pedagogijas un psiholoģijas uzdevums mūsdienās ir šo īpašo bērnu attīstības noviržu psiholoģiskā korekcija un ikdienišķa palīdzība. Vērtējot traucējumus bērna attīstībā, jāievēro arī viņa attīstības posma īpatnības un esošo noviržu izpausmes, ko izraisījis slimības process vai tā radītās sekas (Freimanis, 2007, 22).

Marija Montesori, strādājot ar bērniem, kuriem ir garīgās attīstības traucējumi, gūst atziņu, ka ceļš uz šo bērnu slimajām dvēselēm iet tikai caur jūtām. Ja izdodas viņu jutekļus padarīt spējīgus uzņemt iesaides, tad arī viņu garu izdosies stiprināt. „Palīdzi man to izdarīt pašam!” pamatprasība brīvas personības veidošanā. Montesori metode saistās ar bērnu maņu, prāta un muskuļu attīstīšanu, metodē ir trīs „pamatvaļi”:

- 1) bērns tiek respektēts kā personība un indivīds ar viņam piemītošajām īpašībām, darbošanās ritmu un attīstības īpatnībām, atstāj telpu augšanai bioloģiskā neatkarībā,
- 2) speciāli sagatavota vide (praktisks iekārtojums un miera atmosfēra), kas atbilst bērna vajadzībām un ļauj viņam apgūt lietu un parādību pilno pasauli,
- 3) speciāli apmācīts skolotājs, kura loma ir palīdzēt attīstīt paša bērna dotumus (Montesori, 1998, 19).

E. Eriksons norāda, ka galvenais apstāklis, kas nosaka katras individualitātes attīstību, ir audzināšanas paņēmieni un to adekvātums kultūrvidē, kurā indivīds atrodas (Ericsson, 1963, 5).

Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem lēni un ar grūtībām orientējas jaunos apstākļos, viņiem skolas gaitu uzsākšana vai pāriešana uz citu skolas ēku ir liels pārdzīvojums. Svarīgi ir skolotājiem censties darīt visu, lai šis adaptācijas posms būtu iespējami vieglāks katram skolēnam. Tādēļ diplomdarba temats ir „Speciālās internātpamatskolas skolēnu adaptācija jaunā vidē 5. klasē”.

**Pētījuma objekts:** sadarbība ar skolēniem, kuriem ir garīgās attīstības traucējumi un adaptācijas process speciālajā internātpamatskolā.

**Pētījuma priekšmets:** 5. klases skolēnu adaptācijas problēmas jaunā vidē.

**Pētījuma mērķis:** izpētīt Rīgas X speciālās internātpamatskolas 5. klases skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptācijas problēmas, to novēršanas un mazināšanas iespējas.

**Pētījuma jautājums:** kādas ir Rīgas X speciālās internātpamatskolas 5. klases skolēnu raksturīgākās adaptācijas problēmas un kā tās iespējams samazināt?

**Pētījuma uzdevumi:**

- 1) analizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptāciju,
- 2) noskaidrot speciālās internātpamatskolas 5. klases skolēnu adaptācijas problēmas un apzināt to mazināšanas iespējas,
- 3) veikt skolotāju un 5. klases skolēnu aptauju,
- 4) analizēt anketās iegūtos rezultātus.

**Pētījuma metodes:**

- 1) literatūras analīze,
- 2) dokumentu izpēte,
- 3) anketēšana.

**Pētījuma bāze:** Rīgas X speciālās internātpamatskolas 5. klases 6 skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem, 13 skolotāji.

# 1. SKOLĒNU AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM PEDAGOĢISKI PSIHOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS

## 1.1. 5. klases skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem intelektuālā attīstība

Par garīgi atpalikušu sauc tādu bērnu, kuram noturīgi ir traucēti izziņas procesi, kas radušies pēc organiskiem bojājumiem galvas smadzeņu garozā (Рубинштейн, 1986, 8).

Garīgās attīstības traucējumi nav tikai atsevišķu šūnu vai zonu traucējumu sekas, bet aptver visu psihi kopumā, kam ir raksturīga visu neiropsihisko funkciju nepietiekamība un intelektuālo traucējumu hierarhija.

Garīgo atpalicību raksturo trīs faktori:

- intelektuālie traucējumi;
- adaptācijas traucējumi apkārtējā vidē;
- attīstības periodu nobīdes un atpalicība vecuma raksturojumā pieaugušo gados (Liepiņa, 2003, 55).

Garīgās attīstības traucējumi nav vienādi, jo CNS bojājumi var būt dažādas lokalizācijas, dažāda plašuma un smaguma, radušies dažādos laikos. Šie faktori arī nosaka indivīdu ar garīgās attīstības traucējumu fizioloģiskās īpatnības, emocionālās gribas sfēras darbības īpatnības un galvenais intelektuālās attīstības līmeni un savdabības (Tūbele, Šteinberga, 2004, 36).

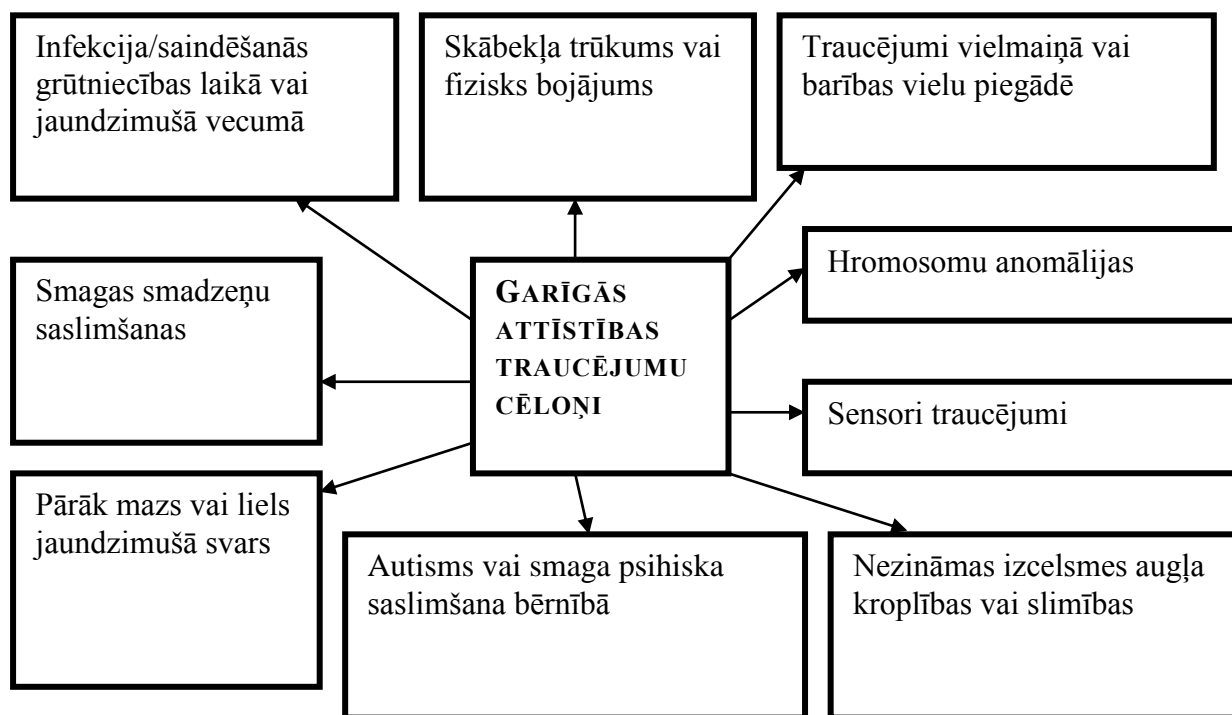
CNS bojājumi var būt dažāda smaguma pakāpēs, dažādās vietās lokalizēti un dažādos laikos iestājušies. Šie trīs faktori arī nosaka garīgi atpalikuša bērna fizioloģiskās, gribas un emocionālās darbības īpatnības un intelektuālā līmeņa attīstību. Pamatojoties uz šiem faktoriem, šos bērnus iedala divās grupās oligofrēnie un dementie (izmantota tā laika terminoloģija).

Oligofrēnija – (no grieķu valodas oligos – mazs, phrēn – prāts) iedzimti vai agrā bērnībā iegūti garīgās attīstības traucējumi ar organiskām izmaiņām galvas smadzeņu garozā (Liepiņa, 2003, 298). Tā apzīmē nevis kādu vienu noteiktu slimību, bet gan slimību grupu ar kopīgām pazīmēm iedzimtu vai pārmantotu galvas smadzeņu attīstības atpalicību (Teivāns, 1994, 20).

Demence – (no latīņu valodas dementia – neprāts) plānpratība, kas iestajusies dzīves laikā (pēc 4 gadu vecuma) slimības vai traumas rezultātā (Liepiņa, 2003, 295).

Dementie bērni ir tādi, kuriem primārais traucējums ir iestājies vēlāk, bērna dzīves gaitā atšķirībā no oligofrēnajiem bērniem, kuriem primārais traucējums ir jau no dzimšanas (Liepiņa, 2003, 72).

Garīgās attīstības traucējumi ir atkarīgi no tās cēloņiem. Par garīgās attīstības cēloņiem S. Tūbeles un A. Šteinberga (Tūbele, Šteinberga, 2004, 35) grāmatā ir izveidots uzskatāms attēls (1.1 att.).



*1.1.att. Garīgās attīstības traucējumu cēloņi*

Aptuveni 10 % cilvēku ar garīgās attīstības traucējumiem ir ar vidēji smagu pakāpi (IQ 35 - 49). Lielākā daļa cilvēku ar vidēji smagiem garīgās attīstības traucējumiem arī labi funkcionē sabiedrībā (<http://ande.isma.lv/Latvv/30101.htm>. 58).

Garīgās attīstības aiztures pakāpes ir:

**F70 (viegla garīgā atpalcība)** – ir mācāmi un audzināmi (IQ = 50-69), sastopas ar nelielām mācīšanās grūtībām skolā, nespēj abstrahēti domāt, spriest. Nevar apgūt gramatiku, algebru, ģeometriju, ķīmiju, fiziku vispārizglītojošajās pamatskolas kursa apjomā. Skolā skolotāji parasti šos skolēnus zināšanu apgūvē pieskaita A vai B līmenim.

**F71 (vidēji smaga garīga atpalcība)** – ir mācāmo, vingrināmi, audzināmi un attīstāmi (F71., IQ = 35-49). Viņi spēj daļēji mācīties (C līmeņa programmas), lai rastos dažas sevis aprūpes iemaņas, adekvāti kontaktēt un gūt nelielas sekmes skolas mācībās. Pieaugušiem būs vajadzīgs dažādas pakāpes atbalsts, lai spētu dzīvot un strādāt sabiedrībā.

**F72 (smaga garīga atpalcība)** – nepadodas strauji pamanāmai mācīšanai un attīstībai (C līmenis). (F72., IQ = 24-34). Viņiem šauras attīstības iespējas, tāpēc ir nepārtraukti atbalstāmi, mācāmi, trenējami un vadāmi.

**F73 (dziļa garīga atpalcība)** – gandrīz nepakļaujas apmācāmībai un attīstībai. Viņiem ir lielas grūtības ar sevis apkopšanu, tīrību, kontaktiem un kustībām. Viņi ir aprūpējami, apkopjami, trenējami (Freimanis, 2007, 12).

**F78 (cita veida garīgā atpalcība)**

**F79 (neprecizēta garīgā atpalcība)**

Diagnozes ar koda zīmēm Latvijā ieviesa no 1997.gada, tās noteiktas Starptautiskajā slimību un veselības problēmu klasifikācijā (10. redakcijā) un izstrādātas Pasaules Veselības organizācijas vadībā.

Galvenais priekšnoteikums, lai varētu sekmīgi strādāt ar bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, ir pārzināt šo bērnu psiholoģiskās atšķirības salīdzinot ar viņu vienaudžiem, kuriem ir nosacīti normāla attīstība. Tad skolotājs varēs pareizi plānot apgūstamo mācību vielu, nebūs nevajadzīgi pārdzīvojumi un stress ne skolotājam, ne skolēnam skolotāja nekompetences rezultātā, ar pedagoģisko metožu palīdzību jācenšas samazināt kavēto funkciju sekas un pilnīgāk tās kompensēt. Svarīgi ir sadarboties ar skolēnu vecākiem un nepieciešamības gadījumā sniegt viņiem padomu vai atbalstu. Diplomdarba autore piekrīt A. Bakai un K. Grunevaldam, ka katra persona ir vienreizēja un nekad nevar nemainīgi tikt ierindota kādā noteiktā attīstības fāzē vai līmenī (Baka, Grunevalds, 1998, 55).

Katrā skolā ir bērni, kuri labākajā gadījumā apgūst lasīšanas iemaņas, spēj izprast naudas vērtību un pēc skolas paši dzīvot daļēji patstāvīgu dzīvi. Bet tajā pašā laikā ir bērni, kuri nekad nespēs iztikt bez uzraudzības visu mūžu, un viņu garīgās attīstības līmenis nebūs augstāks par 3 – 6 gadus veca bērna intelektuālo līmeni.

Neskatoties uz dažādiem traucējumiem, darba autore secina, ka bērni ar garīgās attīstības traucējumiem saskaras ar vēl vienu ļoti svarīgu problēmu. Viņiem ir ļoti zems pašvērtējums, kas liedz viņiem sevi pilnveidot un rada bērnos apātiju kaut ko darīt sevis pašu labā. Viņi tiek izstumti no pārējo bērnu vidus ne tikai savu veselības un intelekta problēmu dēļ, bet arī savas uzvedības un attieksmes dēļ.

Darbojoties ar bērniem, kam ir garīgās attīstības traucējumi, ir īpaši jāpievērš uzmanība visām iespējām, kā celt viņu pašvērtējumu, kas mācību procesā un saskarsmē ar vienaudžiem var veidoties ievērojami pazemināts.

Strādājot speciālajā skolā, darba autore secina, ka ļoti svarīgs faktors bērna pilnvērtīgai attīstībai ir savlaicīgs un precīzs pedagoģiski psiholoģiskais korekcijas darbs.

Sekmīgam mācību procesam speciālajā internātpamatskolā liela nozīme ir mācību metodēm. Vārds metode cēlies no grieķu vārda *methodos* un nozīmē ceļš.

Mācību metode ir skolotāja un skolēnu savstarpēji saistītas darbības veids, kas virzīts uz mācību mērķu sasniegšanu.

Mācību metodes ir pedagogu un skolēnu kopīgas darbības veidi ar mērķi risināt mācību uzdevumus. Pēc J. Babanska formulējuma, mācību metode ir „veids, kā tiek sakārtota savstarpēja skolotāja un apmācāmo darbība, lai risinātu izglītības, audzināšanas un attīstības uzdevumus”.

Metodes speciālās pedagogijas pamatā sakrīt ar vispārējās pedagogijas metodēm un tradicionāli sadalās tā:

- mutvārdu metode – tā ir instrukcija, stāstījums, izskaidrojums;
- uzskates metode – priekšmetu un attēlu demonstrēšana;
- praktiskā metode – iekļauj didaktiskās un sižeta lomu spēles (Čapkeviča, 2008, 42).

Mācību metodes ir skolotāja un skolēna didaktiskās sadarbības paņēmieni sistēma, kuras ietvaros skolēni apgūst jaunas zināšanas, prasmes un iemaņas, vienlaikus attīstot savas izziņas spējas. Šajā sistēmā skolotāja darbībai ir stimulējošs raksturs. Viņš iesaista skolēnus attiecīgā izziņas darbības veidā (Žukovs, 1998, 42).

Kā raksta L. Žukovs, metode ir paņēmieni mācību mērķa sasniegšanai, tās var būt dažādas.

Daudzveidīga metožu izmantošana mācību procesā dara dzīvi interesantu gan skolotājam, gan skolēnam. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem mācīšanās process ir savdabīgs. Macīšanās metodes ir paredzētas skolēnu domāšanas un patstāvības veicināšanai. Stundās jāizmanto metodes, lai skolēni justos labi, prasmi pārvarēt grūtības, dot iespēju skolēniem stundā darboties.

Mācību metožu kvalifikācijas sistēmu pēc skolēnu izziņas darbības organizēšanas paņēmienu sistēmas uzskatāmi apkopojis L. Žukovs (Žukovs, 1998, 73). (skat. 1.1. tabulu.)

**1.1. tabula**

**Mācību metožu kvalifikācijas sistēma**

Metodes nosaukums	Metodes būtība	Mācību un audzināšanas uzdevumu iespējamais risinājums
Izskaidrojoši ilustratīvā metode	Zināšanu sniegšana gatavā veidā, izmantojot dzīvo vārdu uzskati	Zināšanu uztvere, apjēgšana, uzmanības attīstība
Reproduktīvā metode	Skolotājs rosina skolēnus reproducēt zināšanas	Zināšanu nostiprināšana, prasmju, iemaņu veidošana.
Problēmiskā izklāsta metode	Skolotājs izvirza problēmu, pats to risina, atklājot risināšanas ceļu, rādot grūtības un pretrunas, ko nākas atrisināt risinājuma procesā	Skolēnu domāšanas attīstība, rādot zinātniskās izziņas loģiku. Mācību intereses veidošana skolēnos
Heiristiskā metode	Heiristiskās pārrunas ceļā skolotājs organizē un vada skolēnu izziņas darbību tā, lai skolēni patstāvīgi, skolotājam piepalīdzot, nonāktu līdz problēmas loģiskajam risinājumam	Sekmēt zināšanas pārveidi pārliecībā. Veidot prasmes pašam apgūt zināšanas un loģiski domāt. Veidot interesi par mācību darbu
Pētnieciskā metode	Tas pats, kas iepriekšējā, tikai ar skolēnu patstāvīgās darbības augstāku līmeni	Zinātniskās izziņas metožu apguves attīstība. Patstāvīgas radošas darbības attīstība

Mācīšanas un mācīšanās metodes ir savstarpēji saistītas un arī nav stingri nošķiramas. Viena un tā pati metode var būt gan mācīšanas, gan mācīšanās metode atkarībā no tā, kādu lomū šīs metodes pielietošanas laikā izpilda skolotājs un skolēns. Piemēram, lekcija var būt gan mācīšanas metode, ja skolotājs nodod informāciju skolēniem, gan arī mācīšanās metode, ja tajā iekļauti paņēmienu aktīvai zināšanu apguvei.

Vecākiem, atbalsta personālam - ārstiem, psihiatriem un skolotājiem ir jāvelta milzīgas pūles, lai spētu ļoti precīzi izveidot noteiktu korekcijas darbu plānu ikvienam no šiem īpašajiem skolēniem.

Svarīgs rādītājs speciālo skolu pedagogiem ir diagnoze, kuru skolēniem noteikusi Valsts vai pašvaldību pedagogiski medicīniskā komisija, kas, savukārt, nosaka skolēna izglītības programmas kodu un iesaka, kurās mācību iestādēs var apgūt konkrēto programmu.

Garīgās attīstības traucējumus raksturo tas, ka ir deformēta visu to psihisko procesu norise, kas ir pamatā izziņas darbībai: raksturīgas dziļas novirzes gan sajūtu un uztveres, gan arī atmiņas, iztēles un domāšanas attīstībā (Liepiņa, 2003, 123).

**Sajūtas** – ikviens bērns no dzimšanas saņem ļoti daudz informācijas par apkārtējo vidi. Cilvēka ķermenis ir veidojies tā, lai tas spētu orientēties apkārtējā vidē, pie tam šis orientācijas līmenis ir dinamisks un atkarīgs gan no apstākļiem, kādos attīstās un dzīvo katrs indivīds, gan no viņa paša iekšējiem faktoriem – no viņa spējas sajūst apkārtējo pasauli. Sajūtas ir vienkāršākais psihiskais process. Sajūtas un uztvere ir pirmavots bērna zināšanām par apkārtējo pasauli un par savu ķermeni (Liepiņa, 2003, 225). Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem sajūtu līmenis ir nemainīgs. Tas var gan pazemināties gan paaugstināties atkarībā no adaptācijas nepieciešamības.

**Uztvere** – bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem raksturīgākā īpašība ir pasivitāte. Šiem bērniem nav intereses par konkrētu objektu, kas nonācis uztveres sfērā. Uztvere šaurāka, nekā citiem vienaudžiem. Viņi uztver nebūtisko, uztvere bieži ir neprecīza. Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem ļoti savdabīgi uztver attēlus. Bērni attēla objektus uztver pa vienam. Viņi nosauc attēla objektus, bet bet sižetu saskatīt nevar. Uztveres apjoms 5. klases skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir daudz šaurāks nekā citiem vienaudžiem. Savdabīgi norit atmiņas pamatprocesi – iegaumēšana, saglabāšana, reproducēšana un arī aizmiršana. Skolēniem grūti pašiem izdarīt secinājumus, raksturīga pasivitāte, trūkst izziņas vajadzības.

**Iztēle** – iztēle ir psihisks process, kurā uz veco tēlu pārstrādes pamata veidojās jauns tēls. Atkarībā no iztēles rašanās apstākļiem tā var būt netīša un tīša (Vigule, 1998, 43). Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem dominē netīša iztēle. Šiem bērniem iztēles priekštati ir shematiski un bieži nepietiekami diferencēti (Liepiņa, 1982, 14). Radoša iztēle ir

patstāvīgs jaunu oriģinālu tēlu veidošanās process. Radošā iztēle bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir savdabīga (Liepiņa, 2003, 102).

**Domāšana** – domāšana dod iespējas iegūt informāciju par lietām un parādībām vai to īpašībām netieši, pastarpināti, secinājumu rezultātā, balstoties uz savu vai citu cilvēku pieredzi (Vorobjovs, 1996, 35). Domāšanas traucējumi tā ir bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pazīme. Domāšanas traucējumi spilgti izpaužas bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem valodas attīstības novirzēs. Bērni ar grūtībām apgūst vārdu nozīmi. Viņi var iemācīties vārdus un frāzes, bet neizprot saturu un nozīmi. Garīgās attīstības traucējumu hierarhija atklājas arī šo bērnu darbības sfērā, no vienas puses viņiem bieži sastopami traucējumi pašā darbībā kustību koordinācijas u.c. traucējumu dēļ, no otras puses grūtības rodas gan darbības mērķu noteikšanā, gan plānošanā, gan pašanalīzē un pašvērtējumā domāšanas traucējumu dēļ (Кумунжиев, 1997, 35).

Darba autore piekrīt, ka skolas vecumā raksturīga pazīme ir traucējumi domāšanas attīstībā. Loģiskā domāšana ļoti vāja, zema abstrahēšanas un vispārināšanas spēja. Skolēni ļoti vāji apjēdz atsevišķu konkrētu lietu un parādību savstarpējos sakarus, priekšmetu salīdzināšanā izmanto nejaušas, nebūtiskas pazīmes. Patstāvīgu spriedumu nav, dažkārt lieto no citiem aizgūtus, īstenībai neatbilstošus vārdus. Traucēta uzskatāmi praktiskā domāšana. Neuztver dzirdētā teksta pamatdomu. Ir lielas grūtības pārslēgties no viena darbības veida uz citu (Vīgante, 1998, 47).

Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem psihiskā attīstība ir ilgstošs, sarežģīts, pretrunīgs un dziļi individuāls, tomēr likumsakarīgs process, tāpēc, kā norādīts grāmatas „Bērnu attīstība mācību un audzināšanas procesā, ievadā (Avotiņš, 1981, 140), nav iespējams to sekmīgi vadīt bez dziļām un praksiski apjēgtām zināšanām par psihiskās attīstības būtību un īpatnībām katrā vecumposmā.

Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem attīstība norit lēni, ar lielu novēlošanos un traucējumiem. Jau zīdaiņa un mazbērna vecumā viņiem izteikti neveidojas, kavējas saskarsmes vajadzība ar pieaugušajiem, aizkavējas tveršanas un kustību attīstība, dziļas novirzes vērojamas fonemātiskās dzirdes un artikulācijas attīstībā. Bieži nav gugināšanas un lalināšanas perioda.

Pirmskolas vecumā bērni neprot rotaļāties, nesaprot, ko darīt ar rotaļlietām. Ilgi saglabājas grūtības atšķirt krāsas. Vēl lielākas novirzes ir formas uztveres spēju attīstībā, lieluma un perspektīvas uztverē (Liepiņa, 2003, 101).

Piektais dzīves gads arī šiem bērniem bieži raksturīgs kā lūzuma posms, kad notiek pozitīvas izmaiņas gan uztveres, gan novērošanas spēju, gan atmiņas un uzmanības izkopšanā. Mazinās bērnu inertums, viņi labāk spēj uztvert un ievērot vienkāršas vārdiskas instrukcijas.

Šie skolēni nespēj pieņemt pieaugušā vārdisko palīdzību vai pat nesaprot jautājumu. Drīzāk viņi sāk atkārtot praktiski demonstrētos paraugus. Savukārt valodas traucējumi kavē saskarsmes veidošanos, mazina adekvātas saziņas iespējas gan pieaugušajiem, gan vienaudžiem (Liepiņa, 2003, 103). Runa ir agramatiska, vārdu kraujums nabadzīgs, tas sastāv no sadzīvē visbiežāk lietotajiem vārdiem un izteicieniem (Шипицына, 2005, 39-40).

Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem atklājas zinātkāres trūkums, viņi daudz pasīvāk, it kā vienaldzīgāk izturas pret apkārtējām parādībām, arī pret mācībām.

Šie skolēni atkārtoti vienus un tos pašus piemērus, teikumus, jo trūkst loģikas.

Domāšanas temps ir ļoti lēns vai haotiski ātrs.

Raksturīga nekritiska pieeja gan apkārtējām parādībām, gan arī nespēja analizēt savas prāta spējas.

### **1.2. 5. klases skolēnu fiziskās attīstības raksturojums**

Parasti 5. klasē mācās 10 – 11 – gadīgi skolēni, bet speciālajā pamatskolā bērni dažkārt skolas gaitas uzsāk vēlāk, tādēļ daļa skolēnu jau ir sasnieguši 12 gadu vecumu.

Statisko un motoro funkciju attīstība ļoti kavēta, tās ir nepietiekami diferencētas. Ir traucēta koordinācija, kustību temps un precizitāte.

Kustības ir palēlinātas, neveiklas, un tas ietekmē skriešanas mehānisma veidošanos. Ir lielas grūtības ātri mainīt kustības un darbības.

Motorā nepietiekamība tiek konstatēta 90 – 100% bērnu (Čapkeviča, 2008, 9). Pat pusaudža vecumā šiem bērniem ir grūti ieņemt norādīto pozu, un to ir grūti noturēt pat dažas sekundes. Lielas grūtības ātri mainīt kustības un darbības. Daļai bērnu ir vienveidīgas, palēlinātas un neveiklas kustības, daļai paaugstināts kustīgums, kas saistīts ar kustību haotiskumu, nekoordinētību. Atpaliek pašapkalpes iemaņu attīstība.

Speciālisti novērojuši, ka reizēm parādās tādas negatīvas iezīmes kā spītība, ietiepība, negativisms, sevišķi tad, ja vecāki vai pedagogi izdabā viņu iegribām; nepietiekami attīstās pašvērtējuma spējas, negrib un neprot labot savas kļūdas – paša darbs vienmēr šķiet vislabākais (Liepiņa, 2003, 103).

Mācību metodes ir pedagogu un skolēnu kopīgas darbības veidi ar mērķi risināt mācību uzdevumus. O. Čapkeviča izmantojusi J. Babanska formulējumu - mācību metode ir veids, kā tiek sakārtota savstarpēja pedagoga un apmācāmo darbība, lai risinātu izglītības, audzināšanas un attīstības uzdevumus. Metodes speciāla pedagoga pamatā sakrīt ar vispārējās pedagoģijas metodēm un tradicionāli sadalās tā:

- mutvārdu metode – tā ir instrukcija stāstījums, izskaidrojums;
- uzskates metode – priekšmetu un attēlu demonstrēšana;

- praktiskās metodes – tās iekļauj didaktiskās un sižeta lomā spēles (Čapkeviča, 2008,41).

Pēc darba autores domām, vislielāko efektu pedagoģiskā darbā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem dod uzskates un praktiskās apmācības metožu apvienojums. Tieši praktiskā darbība, kuru vada pedagogs, sekmē apjēgtu valodas apguvi, telpisko priekšsatu attīstību, uzskatāmās domāšanas attīstību un veidošanu.

Darba autore novērojusi, ka daudzos pētījumos, bērni ar garīgās attīstības traucējumiem attīstās tikai darbībā, bez tam noteiktā pedagoģiskā vadībā, īpašu uzmanību pievēršot pozitīvu rakstura iezīmju veidošanai. Ja tiek veikts mērķtiecīgs, speciāls audzināšanas un korekcijas darbs, arī viņu intelektuālajā attīstībā un personības veidošanās procesā notiek pozitīvas kvantitatīvas un kvalitatīvas pārmaiņas. Audzināšanai darbā šiem bērniem ir daudz lielāka nozīme nekā centieniem iemācīt teorētiskas zināšanas (Liepiņa, 2003, 103).

Darba autore piekrīt J.A.Komenska teiktajam, ka pedagoģiskajā darbībā pievērsta liela nozīme bērna audzināšanas būtībai, norādot kādā virzībā būtu jāstrādā bērna maņu orgānu – jutekļu attīstībai. Komenskis izvirza didaktikas pamatprincipu - ciktāl tas ir iespējams, cilvēkiem jā māca smelties gudrības ne no grāmatām, bet no debesīm un zemes (Komenskis, 1992, 14., 51. lpp). Pamatojot šo principu J.A.Komenskis vadījās pēc Bēkona sensualitātes filozofijas idejām par to, ka atziņu gūšana sākas ar juteklisko izpratni, prasību balstīt zināšanas uz novērojumiem un mēģinājumu pamatiem. J.A.Komenskis formulēja skolotāja „zelta regulu”: Visu, cik vien iespējams, pakļaut jutekļu uztverei, proti: redzamo - redzei; dzirdamo - dzirdei, ožamo - ožai, ēdamo - garšai, taustāmo - taustei; bet ja kas būtu uztverams ar vairākiem jutekļiem uzreiz, tad nepieciešams to pakļaut vairāku jutekļu uztverei. Pēc jutekļu vingrināšanas jāpāriet pie atmiņas vingrinājumiem, bet vēlāk jau pie prāta vingrinājumiem; salīdzinot atsevišķus priekšmetus, veidosies spriešanas prasme un spējas” (Komenskis, 1992, 14).

Visiem cilvēkiem piemīt spēja uztvert un izprast apkārtējo pasauli, tādejādi - ikviens cilvēks ir mācāms, jo cilvēkam piemīt spēja uztvert, jautājums ir tikai, cik daudz katrs cilvēks var uztvert. vislielākā nozīme ir jutekliskās uztveres attīstīšanai, jo vēlāk uz tās veidojas priekšstati un pašu skolēnu praktiskā darbība. Visu zināšanu avots ir sajūtās. Mācību procesā nemitīgi jāattīsta bērnu maņu orgāni (Komenskis, 1992, 14.-16.).

Tā kā uztvere ietver redzamo, dzirdamo, sajūtas gan pašreizējā brīdī izjustas, gan iepriekš sajūtas un tās ir pamats zināšanu un priekšstatu apguvei, tad skolotāja uzdevums ir iekļaut uztveres procesā plašu skolēnu jūtu spektru, balstīties uz skolēnu pieredzi, mācīt

uztvert galveno, (Žukovs, 1997, 58). Viena no mācību metodēm, kas veicina uztveres attīstīšanu un trenēšanu ir izskaidrojoši ilustratīva metode.

Speciālistu darbība virzīta, lai izveidotu un nostiprinātu jaunas attiecības starp bērnu, viņa ģimeni un sabiedrību, kā arī meklētu optimālākos socializācijas un sociālās aizsardzības ceļus. Vecākiem, pedagogiem, sabiedrībai kopumā būtu jānodrošina, lai bērns pēc iespējas mierīgāk pārietu no vienas vides citā, lai viņš nekur nesajostos lieks. Bērnam jājūtas gaidītam un mīlētam, viņam jāpalīdz apgūt jaunajai videi nepieciešamās iemaņas un prasmes.

7 – 8 gadu vecumā, uzsākot skolas gaitas, bērns no ierastās vides – ģimenes, pirmsskolas izglītības iestādes pāriet uz citu, viņam vēl pavisam svešu vidi. Bērns jūtas samulsis, satraukts.

Katram šajā neierastajā situācijā var izpausties savas individuālās izpausmes. Vēl jo vairāk, ja šī būtne ir bērns ar garīgās attīstības traucējumiem.

Nākamajā nodaļā raksturota speciālā izglītība un speciālās internātpamatskolas specifika, kā arī skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptācijas procesa raksturīgākās iezīmes.

## **2. SKOLĒNU AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM IEKĻAUSANĀS JAUNĀ IZGLĪTĪBAS VIDĒ**

### **2.1. Speciālā izglītība un speciālās internātpamatskolas specifika**

Domāšanas, atmiņas, uztveres, sajūtu un valodas attīstība norit savdabīgi un ne visiem vienādi. Visi šie traucējumi apgrūtina skolēnam kā personībai apgūt viselementārākās iemaņas un prasmes. Šādiem skolēniem ir jāmacās speciālās skolās, kur katram bērnam ir izstrādāts individuāls un detalizēts plāns mācīšanas un darbības apguvē.

Speciālā internātpamatskola piedāvā izglītību bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, pamatojoties uz Izglītības likumu, Vispārējās izglītības likumu. Tā, piemēram, Vispārējās izglītības likuma 49. pants nosaka, ka speciālajā izglītībā tiek radītas iespējas un apstākļi skolēniem ar speciālām vajadzībām iegūt savam veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību jebkurā izglītības iestādē, vienlaikus nodrošinot skolēnu pedagoģiski psiholoģisko un medicīnisko korekciju, sagatavotību darbam un dzīvei sabiedrībā.

Izglītības likuma 38.panta pirmā daļa nosaka, ka ir šādi izglītības programmu veidi:

- vispārējās izglītības programmas;
- profesionālās izglītības programmas;
- akadēmiskās izglītības programmas;
- tālākizglītības programmas;
- interešu izglītības programmas.

Šā panta otrā daļa nosaka, ka Izglītības programmu īpašie veidi ir:

- mazākumtautību izglītības programmas;
- speciālās izglītības programmas;
- sociālās korekcijas izglītības programmas;
- pieaugušo izglītības programmas;
- profesionālās ievirzes izglītības programmas

[http://www.aic.lv/rec/LV/leg\\_lv/LV\\_lik/izgl\\_lik.htm#38](http://www.aic.lv/rec/LV/leg_lv/LV_lik/izgl_lik.htm#38)).

Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izglītošana notiek atbilstoši trim mācību līmeņiem:

A un B līmenis – bērniem ar speciālām vajadzībām, viegla garīga atpalcība;

C līmenis – bērniem ar speciālām vajadzībām, vidēji smaga un smaga garīgā atpalicība vai vairāki smagi attīstības traucējumi.

Speciālo skolu skolotājiem ir svarīgs un atbildīgs uzdevums, rosināt mācību un audzināšanas procesā garīgi atpalikuši bērnu garīgo fizisko īpatnību attīstību. Šo bērnu attīstības novirzes ir ļoti daudzveidīgas. To izcelsmes pamatā ir dažādi etimoloģiskie faktori, bērna psiholoģiskās attīstības traucējumu dažādas puses – dzirdes, runas, redzes uztveres, emocionālās sfēras.

Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumu mācīšanas un audzināšanas jēga ir šo skolēnu iekļaušana, iesaistīšana skolā, sabiedrībā.

Darbā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir nozīmīgi mācību un attīstības procesā maksimāli attīstīt visas psihiskās funkcijas, veidot tikumisko un morālo audzināšanu, attīstīt morālo sfēru (Lieģeniece, 2002, 105).

Darba autore uzskata, ka ļoti liela uzmanība ir jāpievērš dienas režīmam. Tam jābūt stingram un ierastam. Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir svarīga ierastā vide.

Mācoties speciālās izglītības iestādēs skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem, iemācās veikt dažādus darbus, kas visciešāk saistīti ar dzīves laikā noderīgām prasmēm. Kvalitatīvu un pareizu darbu var paveikt, izmantojot apgūtās zināšanas un prasmes, kas iegūtas pedagogu vadībā. Lai veicinātu bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem integrēšanu sabiedrībā, ļoti svarīgi ir apgūt pašapkalpes iemaņas, ņemot vērā izglītojamā spējas un veselības stāvokli. Darba autore uzskata, ka pašapkalpes iemaņas ir svarīgākās no prasmēm, kas skolēnam nepieciešamas dzīvē.

Pašlaik Latvijā ir 62 speciālās skolas, un tajās mācās vairāk nekā 9000 skolēnu. Šajās skolās atšķirībā no parastajām vispārīzglītojošām iestādēm ir korekcijas un rehabilitācijas nodarbības, kādas parastās skolas bieži vien nevar nodrošināt.

Speciālās skolas iedala:

- skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem;
- skolēniem ar garīgās veselības traucējumiem;
- skolēniem ar fiziskās attīstības traucējumiem;
- skolēniem ar mācīšanās traucējumiem;
- skolēniem ar valodas traucējumiem;
- skolēniem ar somatiskām saslimšanām;
- skolēniem ar dzirdes traucējumiem;
- skolēniem ar redzes traucējumiem.

no tām 42 ir iestādes skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem:

Adamovas sanatorijas internātpamatskola, Aleksandrovas speciālā internātpamatskola, Antūžu speciālā internātpamatskola, Baltinavas Kristīgā speciālā internātpamatskola, Bērzupes speciālā internātpamatskola, Carnikavas speciālā internātpamatskola, Cēsu sanatorijas internātpamatskola, Daugavpils 1. speciālā pamatskola, Daugavpils 4. speciālā pamatskola, Daugavpils logopēdiskā internātskola –attīstības centrs, Dauguļu speciālā internātpamatskola, Dzelzavas speciālā internātpamatskola, Dzirciema speciālā internātpamatskola, Ezersalas speciālā internātpamatskola, Gaismas speciālā internātpamatskola, Gaujienas speciālā internātpamatskola, Jelgavas 1. speciālā internātpamatskola, Jelgavas speciālā internātpamatskola, Jelgavas speciālā pamatskola, Jumpravas speciālā internātpamatskola, Jūrmalas pilsētas speciālā internātpamatskola, Katvaru speciālā internātpamatskola, Kokneses speciālā internātpamatskola –attīstības centrs, Lažas speciālā internātpamatskola, Lielplatones speciālā internātpamatskola, Liepājas speciālā internātpamatskola, Maltas speciālā sanatorijas internātpamatskola, Mazirbes speciālā internātpamatskola, Medumu speciālā internātpamatskola, Palsmanes speciālā internātpamatskola, Pamūšas speciālā internātpamatskola, Pelču speciālā internātpamatskola - attīstības centrs, Purmsātu speciālā internātpamatskola, Raiskuma sanatorijas internātskola, Raudas speciālā internātpamatskola bērniem bāreņiem, Rēzeknes logopēdiskā internātpamatskola, Rīgas 1. speciālā internātpamatskola, Rīgas 2. speciālā internātpamatskola, Rīgas 3. speciālā pamatskola, Rīgas 4. speciālā internātpamatskola, Rīgas 5. speciālā internātpamatskola, Rīgas 66. speciālā vidusskola, Rīgas nedzirdīgo bērnu internātpamatskola, Rīgas sākumskola "Valodiņa", Rīgas sanatorijas internātpamatskola, Rīgas speciālā internātpamatskola, Rīgas speciālā pamatskola – attīstības centrs, Rubas speciālā internātpamatskola, Rudbāržu internātpamatskola – rehabilitācijas centrs, Rudzātu speciālā internātpamatskola, Spāres speciālā skola, Stiklu speciālā internātpamatskola, Strazdumuižas internātvidusskola –attīstības centrs vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem, Suntažu sanatorijas internātpamatskola, Sveķu speciālā internātpamatskola, Tiskādu sanatorijas internātpamatskola, Tukuma speciālā internātpamatskola, Upesgrīvas speciālā sākumskola, Upesleju internātpamatskola – rehabilitācijas centrs, Vaidavas speciālā internātpamatskola, Valmieras vājdzirdīgo bērnu internātvidusskola – attīstības centrs, Zālītes speciālā internātpamatskola (visc.gov.lv).

Rīgā atrodas 13 speciālās izglītības iestādes, no tām 5 speciālās skolas, kurās mācās skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem. Četras skolas ir speciālās internātpamatskolas, bet viena ir speciālā pamatskola bez internāta (skat. 1.2. tabulu).

#### 1.2. tabula

##### Skolēnu skaits uz 2011. gada 1. septembrī Rīgas speciālās izglītības iestādēs

2010./2011. m. g.	2011./2012. m.g.
2175	3087

<http://dati.e-skola.lv/Iestade/R1SIS>

Speciālās izglītības uzdevums Latvijā ir dot iespēju personām ar speciālām vajadzībām iegūt zināšanas vispārīzglītojošajos mācību priekšmetos, sadzīves un darba prasmes.

Latvijas speciālās izglītības iestāžu galvenais uzdevums ir radīt iespējas un apstākļus bērniem ar attīstības traucējumiem iegūt viņu veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību, sagatavot viņu dzīvei un integrācijai sabiedrībā.

Speciālās pamatizglītības programmas īstenošanas galvenais uzdevums ir nodrošināt katram izglītojamajam ar īpašām vajadzībām iespēju:

- integrēties sabiedrībā;
- apgūt vispārīgās mācīšanās prasmes atbilstoši veselības stāvoklim, attīstības līmenim un spējām;
- veicināt individuālo dotumu attīstību iespējami pilnvērtīgākas personības veicināšanai;
- veidot elementāras saskarsmes un sadarbības spējas;
- radīt pozitīvu attieksmi pret sevi un citiem;
- iespēju robežās attīstīt elementāras paškontroles un pašdisciplīnas spējas, psiholoģiskā līdzsvara mehānismu ([www.izm.gov.lv](http://www.izm.gov.lv)).

Lai nodrošinātu speciālās pamatizglītības ieguves iespējas skolēniem atbilstoši viņu veselības stāvoklim un attīstības līmenim, attīstīt prasmi un vēlēšanos iesaistīties dažādās saziņas situācijās, veicināt katra skolēna personības harmonisku veidošanos un attīstību, iespēju robežās attīstīt elementāras paškontroles, pašdisciplīnas.

Pēdējo desmit gadu laikā aktuāla ir problēma par bērnu ar speciālām vajadzībām audzināšanu, mācīšanu, par viņu iekļaušanos sabiedrībā.

Vairums šo bērnu mācās speciālajās skolās. Šo skolu galvenais uzdevums ir radīt apstākļus un dot iespēju skolēniem ar speciālajām vajadzībām iegūt zināšanas vispārīglītojošajos priekšmetos, sadzīves un darba prasmes, akcentējot praktisko ievirzi, kā arī sagatavot viņus dzīvei un integrācijai sabiedrībā. Pie kam šādu bērnu Latvijā nav maz. To veicina valsts ekonomiskā situācija.

Likums par izglītību nodrošina vienlīdzīgas tiesības uz izglītību visiem bērniem, nešķirojot viņus veselajos un slimajos, spējīgajos un mazāk spējīgos.

Vispārējās izglītības iestādēs skolēni nav pieraduši darboties kopā ar bērniem, kuri ir gan fiziski, gan ar savu uzvedību, saskarsmes prasmēm atšķirīgi no citiem bērniem.

Bērniem ar šādām problēmām parastajā skolā rodas nepatīkamas situācijas un bez esošajām garīgajām traumām vēl papildus traumas. Apkārtējie, pastiprināti pievēršot uzmanību, saasina doto situāciju. Tā rezultātā pasliktinās sekmes, bērns kļūst bikls, vai agresīvs, noslēdzas sevī, pastiprinās mazvērtības komplekss, kas jau tā raksturīgs šādiem bērniem. Attieksme var mainīties, ja bērni redzēs un sapratīs, ka slimie bērni patiesībā ir tādi paši kā pārējie, ka viņi spēj izdarīt daudzko tādu, kas spēj pārsteigt apkārtējos. Bet tas var notikt tikai tad, kad tam būs gatava visa sabiedrība. Tam ir vajadzīgs liels, smags izglītojošs darbs. Tam nepieciešams laiks.

Arī pedagogi nav gatavi tādām solim. Vispārējās izglītības iestādēs bērniem ar veselības problēmām ir nepieciešama individuālā pieeja, kas ir neiespējama lielā skolēnu skaita dēļ klasēs. Otrs iemesls - samērā smagās programmas apguve, kas no skolotāja prasa lielu darbu. Integrācijas process izvirza prasību pēc kvalificētiem speciālajiem pedagogiem, psihologiem un sociālajiem darbiniekiem, kam ir dziļas zināšanas speciālajā pedagoģijā, īpaši psiholoģiskos jautājumos par bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Ikvienam speciālistam, kas nodarbojas ar bērniem ar speciālajām vajadzībām, jāorientējas dažādās speciālās psiholoģijas nozarēs, lai atklātu traucējumu cēloņus un to korekcijas iespējas.

Šinī jomā valstī vēl ir bezgala daudz darba, daudz nesakārtotu jautājumu, kas būtu risināmi valstiskā mērogā. dažkārt liekas, ka atsevišķām valsts amatpersonām arī vajadzētu izglītoties speciālajā pedagoģijā un psiholoģijā, lai varētu izstrādāt daudz reālākas izglītības koncepcijas un administratīvi nodrošināt tās praktiskās realizācijas iespējas.

## 2.2. Skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptācijas process

Ievērojot un respektējot bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem izteikti grūto adaptācijas procesu, iekļaušanos jaunā vidē, integrēšanas procesu nedrīkst sasteigt. No savas personīgās pieredzes, diplomdarba autore secina, ka skolēni ar īpašām vajadzībām vislabāk tomēr jūtas speciālajās skolās. Šeit viņi jūtas kā ģimenē, kur par viņu rūpējas, kas daudziem tik ļoti pietrūkst. Skolēni tiek uzklausi, tiek doti padomi, netiek atstumti, izsmieti, ir iespējas attīstīt savus talantus, savas vēlmes savā ierastajā vidē, kur skolēns tiek uztverts kā personība, tiek celta viņa pašapziņa, tiek attīstītas saskarsmes iemaņas. Šajās skolās bērnu skaits ir neliels, tādēļ pedagogs var nodrošināt un labāk pievērsties audzināšanas, mācīšanas un korekcijas darbam.

Speciālajās skolās strādā pedagogi ar pieredzi, viņiem ir plašas un ļoti specifiskas zināšanas, kas ir iegūtas ilgstošā saskarsmes pieredzē, strādājot ar šādiem bērniem.

Pedagogi un psihologi arvien biežāk novēro bērnus ar neadekvātu uzvedību, redz grūtības, kādas ir bērniem personības tapšanas procesā, īpaši, kad ir jāmaina ierastā vide.

Tā kā darba autore strādā speciālajā internātpamatskolā, saistoši šķita jautājumi, kā skolas vidē ienāk bērns ar īpašām vajadzībām, kā adaptējas skolā.

Bērni ar īpašām vajadzībām vai bērni ar ierobežotām iespējām – šādi paārsti apzīmē visā pasaulē bērnus fiziskiem, psihiskiem un garīgiem traucējumiem. Traucējumi šķiet atšķirīgi pēc izpausmēm, bet tie var būt līdzīgi pēc cēloņiem un, galvenais, pēc ietekmes uz tālāko psihisko attīstību. Jebkurš traucējums apgrūtina bērna pielāgošanos realajiem dzīves apstākļiem. Par mācīšanās nozīmi bērnu attīstībā ir runāts daudz, bet, runājot par bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, noderīgi būtu iepazīties ar viedokli, ka jebkāda mācīšanās vienlaikus ir adaptācija.

Adaptācija – (lat. *Adaptatio* – pielāgošanās) pielāgošanās dabas un sociālās vides mainīgajiem apstākļiem (Breslava, 1999, 157).

Sociālā adaptācija – cilvēka pielāgošanās sociāli kulturālai videi (Breslava, 1999. 143)

Adaptācija tas ir process, kas jāpārdzīvo katram skolēnam nonākot jaunā vidē, apgūstot un pieņemot jaunas prasības.

Adaptācijas periods katram skolēnam var noritēt dažādi, vienam adaptācijai būs nepieciešama tikai nedēļa, bet citam tas var būt mēnesis vai ilgāks laika periods.

Lai skolēns veiksmīgi adaptētos jaunos apstākļos, nepieciešams ne tikai laiks, bet arī nepartraukts pedagogu atbalsts.

Sociālā adaptācija skolā noritēs veiksmīgi, ja skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem saņems īpašu pedagoģisku atbalstu un palīdzību. Ja mācību un audzināšanas uzdevumi tiks izvirzīti ievērojot skolēnu individuālās attīstības īpatnības.

Špicina pievienojas L. Ņisņeviča uzskatam, ka galvenais mērķis bērnu ar intelekta traucējumiem apmācībai (izglītošanai) – maksimāli iespējamā sociālizācija. Ar socializāciju tiek saprasta visu sociālo procesu saliedētība, kurai pateicoties indivīds apgūst un rada noteiktu zināšanu, vērtību un normu sistēmu, kas ļauj viņam kļūt par pilntiesīgu sabiedrības locekli, apgūstot sociālās lomas un kultūras normas (Шипицына, 2005, 477).

Pēc Piažē – socializācija ir adaptācijas process sociālajā vidē, kuras rezultātā bērns pāriet no savas šaurās, uz savu Ego centrētās pozīcijas uz objektīvu, tādu, kura ņem vērā citu cilvēku redzes viedokli un ir spējīgs uz sadarbību ar citiem cilvēkiem. Bērnam kā sociālai būtnei nereti japiemērojas mainīgajiem sociālās vides apstākļiem un jāizstrādā savas uzvedības reakcijas attiecībās ar sociālo mikrogrupu, piemēram, bērnu klasi skolā.

Adaptācija ir tas, kas nodrošina līdzsvaru starp organisma iedarbību uz vidi un atgriezenisku vides iedarbību. Tā ietver sevī principiāli atšķirīgus, bet savstarpēji papildinošus procesus – akomodāciju un asimilāciju vai ietekmē līdzsvaru objekta un subjekta attiecībās (Piažē, 1994, 144).

Sociāla adaptācija liela mērā atkarīga no tā, cik adekvāti indivīds uztver sevi un sociālās saistības. G. Cukermane šo adaptācijas posmu nosauc par savdabīgu iniciāciju haunā vecumā, jaunā attiecību sistēmā starp pieaugušajiem, vienaudžiem un pašiem sevi (Cukermane un Poļivanova, 1994, 160).

Vājākas adaptācijas iespējas, kā atzīmē I. Puškarevs un A. Golubeva, ir bērniem ar sliktu anamnēzi. Tie var būt sarežģījumi grūtniecības laikā vai dzemdībās, paša bērna pārslimotās slimības zīdaiņa vecumā un pirmajos dzīves gados (Puškarevs, Golubeva, 1999, 119).

Runājot par bērniem ar īpašām vajadzībām, I. Kaļva uzskata, ka būtu noderīgi iepazīties ar viedokli, ka jebkāda mācīšanās vispār ir adaptācija. Izšķir četrus mācīšanās līmeņus. Šīs idejas autors B. Dekiro uzskata (Kaļva, 2004, Nr. 1 – 44. – 46), ka pirmos divus līmeņus vienādi labi apgūst gan cilvēka, gan dzīvnieka bērns.

Pirmajā līmenī bērns iemācās pielāgoties un izdzīvot dabiskajā vidē, apgūst sava ķermeņa pārvaldīšanu un līdzsvara noturēšanu un pārvietošanos vidē.

Otrajā līmenī iemācās pašapkalpes iemaņas, mācās atpazīt briesmas apkārtējā vidē un arī emocionāli sociālo uzvedību. Kaļva atbalsta mācīšanās līmeņu autora uzskatus, ka šie divi mācīšanās līmeņi atkarīgi tikai no bērna bioloģiskās mijiedarbības ar vidi.

Trešajā līmenī kustības paver ceļu uztverei, un bērns apgūst konkrētas zināšanas par objektu telpisko pasauli. Bērns sāk apgūt valodu, ar tās palīdzību paust savas zināšanas un vadīt kustības. Kā uzskata darba autore, pirmos divus mācīšanās līmeņus iziet arī bērni ar garīgās attīstības traucējumiem, bet trešo līmeni jau lielai daļai ir grūti sasniedzams.

Ceturtais līmenis parasti nav sasniedzams – pielietot simbolus, lai nodotu un saņemtu informāciju, domāt abstrakti, formulēt plānus, paust savas idejas.

Jāievēro, ka bērna ar intelektuālās attīstības problēmām izglītošana nav tikai zināšanu un prasmju un iemaņu apgūšana, bet gan viņu attīstība un visu personības pušu pilnveidošana. Panākumi ir iespējami tikai gadījumā, kad katrs bērns tiek uzskatīts par individualitāti, kurai ir savas personības īpatnības un dažādas attīstības iespējas (Čapkeviča, 2008, 57).

Tādējādi var secināt, ka skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem adaptācijas process noris savdabīgi, jo pierašana un iekļaušanās jaunā vidē noris lēni un ar grūtībām.

Nākamajā nodaļā raksturotas un analizētas speciālās internātpamatskolas 5. klašu skolēnu sociālās adaptācijas problēmas un meklēti risinājumi šo grūtību mazināšanā.

### **3. 5. KLASĒS SKOLĒNU AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM SOCIĀLĀS ADAPTĀCIJAS ĪPATNĪBAS**

#### **3.1. Skolēnu adaptācijas pētījumā izmantotās metodes**

Pārzināt pedagogijas pētīšanas metodes ir nepieciešams katram pedagogam, lai izzinātu savus audzēkņus, viņu psiholoģiskās īpašības, mācību procesa īpatnības, sava darba rezultātus.

Metodiķis, skolotājs, visi šie cilvēki nevar veidot un organizēt savu darbību, nebalstoties uz pedagogijas zinātniskās pētīšanas metodēm.

Metodes var dot vērtīgu faktu materiālu, kas noder par pamatu sākotnējiem pedagogiskiem vispārinājumiem, bet lai varētu spriest par mācību vai audzināšanas paņēmiena efektivitāti un varētu dot motivētas rekomendācijas tā ieviešanai masveida praksē, ir izmantojamas tādas metodes kā eksperiments, matemātiskās metodes, utt.

Atšķirībā no veiktā pētījuma ir svarīgi izvēlēties vispiemērotāko metodi, jo to skaits ir liels. Pētījuma veiksmīga norise ir atkarīga no precīza pētījuma mērķa noteikšanas, pareizās pētījamā objekta izvēles, procesa pareizas organizācijas, dažreiz no sadarbības ar kolēģiem vai cilvēkiem, kuri piedalās pētījumā, utt. Lai iegūtais materiāls un secinājumi būtu noderīgi un pieejami citiem, lai būtu redzams paveiktā darba nozīmīgums, jāpastrādā pie rezultātu apkopošanas, secinājumu veidošanas un to noformējuma.

Ar literatūras avotu izpēti sākas jebkurš pētnieciskais darbs. Šajā darba etapā tiek izvēlēta un precizēta tēma, noteikti uzdevumi un pētījuma galvenā ideja, izstrādāta hipotēze un zinātniskā darba metodika (Albrehta, 1998, 9).

Darba autore savā darbā veica skolēnu un skolotāju anketēšanu. Anketēšanai ir vairākas svarīgas priekšrocības.

Anketēšana ir grupveida pētniecības metode, kuru var lietot gan anonīmi, gan pieprasot anketējamā vārdu un uzvārdu (Jurgena, 2002, 144).

Īpašu uzmanību jāpievērš jautājumu raksturam, to saturam, secībai, daudzumam, formulējuma skaidrībai. Anketēšanas var būt mutiskas, gan rakstiskas.

Darba autore sava darbā izmantojusi rakstisku anketēšanu.

Tā vienlaikus var aptvert lielu cilvēku skaitu, tās organizēšanai jāpatērē daudz mazāk laika nekā intervijai. Anketēšana paredz anonimitāti, ja tas nepieciešams. Veicot anketēšanu skolēni ir iepriekš jāsaņemas un viņiem vajadzētu būt labā noskaņojumā.

Novērošana ir mērķtiecīgs izziņas process, kurā, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, uzzina, secina. Novērošanu kā empīrisku pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzes, teorijas, teorētisko pētījumu patiesumu. Pēc novērošanas tieši uztvertā informācija tiek apkopota, , skaidrota, vispārināta (Albrehta, 2001, 46).

Darba autore uzskata, ka novērošanas metode ir pozitīva ar to, ka norit dabiskos apstākļos, netraucējot bērna darbību.

Veicot pētījumu, tika veikta izpēte un rūpīgi atlasīti kritēriji, lai noteiktu, kādas prasmes ir nozīmīgas un būtiskas, lai skolēns ar garīgās attīstības traucējumiem spētu integrēties sabiedrībā.

### **3.2. Skolēnu adaptācija X speciālajā internātpamatskolā**

„Nav kauns piedzimt ar traucējumu – ikvienam no mums ir dvēsele un gars, un mēs palīdzam šai dvēselei atrast līdzsvaru. Ikvienā bērņā ar noteiktām darbībām var atmodināt cilvēcīgo – spēju staigāt, runāt un domāt. Tās ir darbības, kurās izpaužas patiesi cilvēcīgais, ” raksta speciālās pedagoģijas speciāliste Stella Mutule (Mutule, 2006, 26). Šī atziņa, pēc diplomdarba autores domām, būtu jāzina ne tikai speciālās internātskolas pedagogam, bet katram sabiedrības loceklim, un katram būtu jāpalīdz bērņam ar īpašām vajadzībām integrēties sabiedrībā, cik iespējams ar sapratni uztverot kļūdas un atbalstot.

Līdzīgi kā I.Kaļva darba autore pedagoģiskajā darbā pārliecinājusies, ka „jebkurš no attīstības traucējumiem apgrūtina bērna pielāgošanos reālajiem dzīves apstākļiem” (Kaļva, 2004. 44). Taču autore uzskata, ka vispār lielai daļai cilvēku nav viegli iekļauties jaunā vidē. Ja atrodas kāds, kas izprot šīs grūtības un atbalsta jaunpienācēju, ierāda jauno vidi, iepazīstina ar kolektīvu, izrāda interesi par pašu, tiek atvieglots šis process. Skolēnam ar garīgās attīstības traucējumiem bez atbalsta vispār ir grūti iekļauties kolektīvā, jo viņš nesaskata un nesajūt, kā vajadzētu veidot attiecības ar apkārtējiem, pats neprot iepazīties ar telpām utt. Turklāt tikai pedagogi un atbalsta personāls var sniegt skolēnam palīdzību, jo pārējie skolēni neizprot jaunpienācēja grūtības, kaut arī paši ar tām iepriekš ir saskārušies. To ir novērojusi diplomdarba autore savā pedagoģiskajā praksē, un, uzsākot darbu Rīgas X speciālās internātpamatskolas XX filiālē ar 5. klases skolēniem, kas pārnākuši no XY filiāles, nolēma izpētīt, kā notiek šo skolēnu adaptācija jaunajā vidē un kādas ir pedagogu un atbalsta personāla iespējas palīdzēt skolēniem šajā procesā.

Rīgas X speciālajā internātpamatskolā mācās skolēni ar dažādiem fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem pēc 3 licencētām programmām. Skola rada iespējas un apstākļus skolēniem ar speciālām vajadzībām iegūt savam veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību, vienlaikus nodrošinot skolēna pedagoģiski psiholoģisko un

medicīnisko korekciju, vispusīgu sagatavotību darbam un dzīvei sabiedrībā. Skola ir viena no pirmajām Latvijā, kas uzsāka "C" līmeņa bērnu apmācību un korekcijas darbu un skolēnu ar autismu apmācību. Šajā darbā teorētisku un praktisku palīdzību sniedza kolēģi no Zviedrijas.

Arodklasēs (10. – 12. klase) zēni apgūst izglītības programmu „Būvstrādnieks”, bet meitenes - „Šūto izstrādājumu ražošanas tehnoloģija” - un iegūst kvalifikāciju „Palīgšuvējs”. C apmācības līmeņa skolēni arodklasēs apgūst dzīvei nepieciešamās iemaņas, kā arī skolēniem ir iespēja apgūt iemaņas programmā „Ādas priekšmetu izgatavotāja palīgs”.

Skolai ir sava teritoriālā īpatnība – tā atrodas trīs dažādos Rīgas mikrorajonos, kas atšķiras ar savu kultūrvidi. Šī skolas teritoriālā īpatnība, skolēniem pārejot mācīties uz citu skolas filiāli, respektīvi, jaunu vidi, arī rada papildus adaptācijas problēmas.

Skolēnu sadalījums pa filiālēm atspoguļots 1.3. tabulā.

**1.3. tabula**

**Rīgas X speciālās internātpamatskolas sadalījums pa filiālēm**

Rīgas X speciālās izglītības iestādes filiāles	Pedagoģiskā procesa organizācija
XX filiāle	5. – 9. klasei un 10. – 12. klasei AB un C līmeņa programmas
XY filiāle	1. – 4. klasei AB un C līmeņa programmas
XV filiāle	1. – 12. klasei autisko bērnu apmācība

Skolēni no XY filiāles pēc 4. klases beigšanas pāriet uz XX filiāli, un skolēni saskaras ar gandrīz jaunu skolēnu kolektīvu (5. klašu skolēni parasti no iepriekšējā mācību gada pazīst 6. klases skolēnus, bet tos, kas tagad mācās 7. klasē, jau ir aizmirsuši) un pilnīgi jaunu skolotāju kolektīvu. Skolēnus sagaida pilnīgi svešas telpas un teritorija, ir jāmacās droši nokļūt skolā un atpakaļ mājās. Ir jāpieņem citas prasības, citas tradīcijas.

Rajons, kurā atrodas XV filiāle, ir jaunākais no rajoniem. Skolas apkārtnē ir visai klusa, pie skolas ir mežs, lielveikals un kafejnīca, kas nedaudz ietekmē kultūrvidi, bet nav lielas rūpnieciskās darbības. Pie skolas ir ērts piebraucamais ceļš, pārsvarā skolēni uz skolu tiek aizvesti ar skolas mikroautobusu, dežūrējošajam pedagogam saņemot skolēnus no vecākiem viņu māju tuvumā un pēc pusdienā tāpat nogādājot atpakaļ.

Vislabvēlīgākā apkārtējā vide bērnu attīstībai, mācībām un atpūtai ir skolas XY filiālei, jo netālu ir plaša zaļā zona (pastaigām un daudzveidīgām fiziskām aktivitātēm piemērots dabas parks, ezers). Skolas pagalmā ir rotaļu laukums ar skolēnu fizisko attīstību veicinošu aprīkojumu (šūpoles, slidkalniņš, līdzsvara baļķis u.c.). Apkārtnē klusa, labvēlīga. Pēc 4.klases beigšanas skolēni no šejienes dodas uz XX filiāli.

Skolas XX filiāle ir jaunākā skolas daļa. Skolas fiziskās vides veidošana un piemērošana skolēniem ar speciālām vajadzībām tika uzsākta, pārceļoties uz šīm telpām. Skolas ēka atrodas deviņstāvu dzīvojamā masīva vidū, tuvumā nav skolēnu atpūtai piemērotas zaļās zonas. Skolēniem, kas pārvietojas ar sabiedrisko transportu, nav viegli nokļūt skolā ilgstošu ceļubūves darbu dēļ. Pavisam nesen problemātiska bija piekļūšana skolai arī ar personīgo transportu. Lielai daļai skolēnu jāšķērso dzelzceļa sliekšņus. 5. klases skolēniem, uzsākot mācības XX filiālē, kā arī viņu vecākiem, vedot bērnus uz skolu un mājās, pagaidām ik darbdienu vai vismaz divas reizes nedēļā jāsaskaras ar šīm grūtībām. Arī mikrorajona kultūrvidē nav labvēlīga: ir zināms, ka netālu tirgo narkotikas Tas, apvienojumā ar to, ka jāmācās pilnīgi jaunā vidē, sākumā rada zināmu spriedzi un pat nepatiku pret jauno skolas ēku, pret mācībām un brīvā laika pavadīšanu šajā vietā.

Pētāmajā 5. klasē mācās 6 zēni vecumā no 12 – 15 gadiem. 1.5. tabulā atspoguļotas galvenās 5. klases skolēnu mācību darbības un uzvedības problēmas adaptācijas procesā.

Pirms pētījuma rezultātu analīzes darba autore sniegs nelielus skolēnu raksturojumus. Bērnu vārdi darbā ir mainīti.

Rīgas X speciālajā internātpamatskolā **Dans mācās kopš 4. klases. Vecums 13 gadi.**

Dzīvo aizbildņu ģimenē.

Mācību darbību un uzvedību lielā mērā ietekmē medikamentu lietošanas regularitāte. Mācību gada sākumā problēmas sagādāja tas, ka vasaras brīvlaikā netika lietoti medikamenti un zēnam vajadzēja gan pierast pie to lietošanas, gan iejusties jaunajā vidē citā skolas filiālē. Tas izraisīja neadekvātas uzvedības izpausmes, miegainību, nespēju koncentrēties darbam. Pierodot pie terapijas un iejūtoties jaunajā vidē, pamazām uzlabojās zēna interese par mācību darbu, sekmes un uzvedība.

Ir interese par latviešu valodu un literatūru. Patīk veikt latviešu valodas uzdevumus, lasīt. Lasa labi, kļūdās reti. Lasīšanas ātrums vidējs. Izprot izlasīto, prot atbildēt uz jautājumiem. Patstāvīgi strādāt ar tekstu neprot. Labvēlīgos apstākļos laba rakstu darbu kultūra, centīgi veic uzdevumus, var strādāt arī patstāvīgi.

Matemātikas mācību vielu apguvis labi. Prot veikt matemātiskas darbības 1000 apjomā, zīmēt ģeometriskus objektus. Grūtības sagādā atņemšana ar pāreju citā šķirā.

Labi strādā dabaszinību stundās. Ir ieinteresēts zināšanu apgūšanā. Piedalās diskusijās, izsaka savu viedokli par mācību tēmu. Izprot pārvērtības dabā, gadalaiku mainu, kalendāro mēnešu secību. Patīk praktiskie darbi un eksperimenti. Prot izteikt secinājumus. Glīti pieraksti.

Vizuālajā mākslā strādā savu spēju robežās. Apguvis vizuālās mākslas darbības un prasmes. Pazīst krāsas.

Ļoti labas pamatprasmes un iemaņas informātikā, taču neinteresē veikt konkrētus uzdevumus, lai šīs pamatprasmes pilnveidotu un apgūtu konkrētas darbības. Ir spēļu atkarība.

Mājturības un tehnoloģiju stundās ļoti nedisciplinēts, neklausās uzdevuma skaidrojumu. Pamatīemaņas ir apguvis.

Mūzikas mācību vielu apguvis. Muzicēt patīk, ir vēlme pašapliecināties un būt novērtētam. Emocionāls, bieži centrēts tikai uz sevi.

Fiziskā attīstība un sagatavotība apmierinoša. Ir nelieli koordinācijas un līdzsvara traucējumi. Vāja muskulatūra. Izprot komandas, spēles noteikumus, prot darboties komandā. Telpā un virzienos orientējas. Spēj pareizi un tempā atkārtot vingrojumus. Vājš spēka vingrinājumus. Ir impulsīvs, viegli aizkaitināms, reizēm neapbrēķināms. Ja kaut kas neizdodas, dusmojas. Labprāt piedalās sacensībās.

Klases kolektīvā draudzīgs, sirsnīgs, bet ļoti viegli aizkaitināms. Bieži vien atsakās kaut ko veikt kopā ar klasi, citreiz pats ierosina darīt to pašu, no kā iepriekš atteicies, izrādot nepatiku. Neadekvātas reakcijas uz aizrādījumiem. Spītīgs.

Ļoti labas pašapkalpes iemaņas, taču ne vienmēr īstenotas: vienmēr sakārtots sols klasē, taču nekārtīgs skapītis internētā, sasvaidītas lietas kopējā plauktā. Prot veikt uzkopšanas darbus. Ar pašiniciatīvu uzņēmās klases telpaugu regulāru aplaistīšanu.

Ar lielu ieinteresētību piedalās skolas rīkotajos pasākumos. Patīk uzstāties un pašapliecināties. Ļoti pārdzīvo neveiksmes.

Danam ļoti svarīgi atrasties ģimenē, tāpēc viņš ar lielu cieņu un mīlestību runā par savu aizbildņu ģimeni, savukārt rupji izsakās par savu māti. Aizbildne par Dana sekmēm un uzvedību skolā interesi neizrāda.

## Rīgas X speciālajā internātpamatskolā Ivo mācās kopš 1. klases. Vecums 14 gadi.

Pārsvarā mācību priekšmetos neveic norādītos uzdevumus, neseko skolotāja stāstījumam, it kā dzīvo savā pasaulē. Nesavlaicīgi gatavojas stundai, bieži aizmirst paņemt nepieciešamos mācību līdzekļus, kaut skolotāja to vēl un vēlreiz atgādina. Nepieciešama kontrole, lai laicīgi aizietu uz stundām, kas nenotiek klases telpā, paņemot vajadzīgos mācību piederumus. Patīk izkrāsot attēlus.

Lasa lēnām, pa zīlēm, taču zilbes labi savieno, saprot izlasīto. Lasa ar patiku. Par tekstu var pastāstīt īsiem teikumiem ar skolotājas palīdzību, atbild uz vienkāršiem jautājumiem.

Matemātikā patstāvīgi nestrādā. Mācību vielu nav apguvis. Darbu uzsāk, bet neturpina. Var veikt darbības 100 apjomā ar tabulas palīdzību un citus stundas darbus, taču to dara tikai tad, ja viņam pievērsta nedalīta uzmanība. Darba temps ļoti lēns.

Arī dabaszinību stundās pilnībā atkarīgs no pedagoga. Lēni gatavojas stundai, sākuma daļā nav spējīgs strādāt, kamēr nomierinās. Lēni uztver mācību vielu, nespēj koncentrēties, tādēļ traucē citiem. Uzdoto spēj atbildēt ar vienkāršotu jautājumu palīdzību. Izprot atšķirības starp dzīvo un nedzīvo.

Mūzikas mācību vielu apguvis. Muzikāls, skaistu balsis tembru. Laba ritma izjūta un muzikālā dzirde. Patīk uzstāties, bet noturība vāja. Bieži jāmotivē darbam, ne vienmēr spēj koncentrēties. Mēdz būt izklaidīgs, nespēj izsekot darba procesam.

Vizuālās mākslas stundās darba temps ļoti lēns, jo visu laiku jāpapildina citu klasesbiedru muļķīgie joki, izdarības. Darbi nepabeigti. Nav pacietības un gribas. Ļoti vāja patstāvīga mākslinieciskā darbība. Ar grūtībām strādā ar dažādiem mākslinieciskajiem materiāliem.

Mājturībā un tehnoloģijās pamatprasmes apguvis vāji. Runā pretī, bieži traucē strādāt citiem, slinks, vēlēšanās kaut ko apgūt minimāla. Nevar uzticēt kaut ko izdarīt patstāvīgi.

Fiziskā attīstība un sagatavotība vāja. Ir līdzsvara un koordinācijas traucējumi. Telpā un virzienos orientējas. Komandas nespēj izpildīt. Vingrojumus atkārto vāji - nespēj tos atkārtot precīzi un tempā. Ļoti vājš izturības un spēka vingrinājumus.

Klases kolektīvā draudzīgs, taču nereti bravūrīgs, bieži izprovocē klases biedrus uz konfliktiem, par ko pats pēc tam sūdzas. Bieži lieto necenzētus vārdus pat skolotāju klātbūtnē, labi apzinādamies savu rīcību. Pašapkalpes darbā iesaistās negribīgi, katrā darba veidā

pamudināms gan lai uzsāktu darbu, gan turpinātu un pabeigtu. Piedalās klases gatavotajos priekšnesumos skolas pasākumos.

Par Ivo ļoti rūpējas aizbildne, ved uz dažādām fizisko attīstību veicinošām nodarbībām, uz kultūras pasākumiem.

Rīgas X speciālajā internātpamatskolā **Leo mācās kopš 1. klases. Vecums 14 gadi.**

Zēnu audzina māte un oficiālā aizbildne vecmāmiņa.

Mācību gada pirmajā pusē ļoti apzinīgs attiecībā pret mācību darbu, regulāri apmeklēja skolu. Savukārt otrajā pusē parādījās nogurums, nespēja koncentrēties un noturēt uzmanību visas stundas garumā.

Latviešu valodas mācību vielu apguvis gandrīz labi. Prot noteikt teikuma priekšmetu un izteicēju, daļēji prot nosaukt vārdšķiras un atrast konkrētas vārdšķiras vārdus teikumā. Rakstot pārsvarā kļūdās patskaņu garuma diferenciacijā, pat norakstot īsu tekstu no grāmatas vai tāfeles. Lasīšanas temps vidēji ātrs, ir kļūdas.

Ir ļoti labas prasmes un iemaņas darbā ar datoru. Labi izprot komandas, orientējas rīkjoslās un tastatūrā, labi pieņem skolotāja palīdzību jaunu prasmju apgūšanā. Ir radošs, ieinteresēts. Ātrs darba temps, līdz ar to pietiekami liels arī paveiktā darba apjoms.

Dabaszinību mācību vielu uztver ātri. Prot izmantot mācību papildmateriālus. Prot atrast līdzības un atšķirības starp dabas priekšmetiem un grupēt tos pēc raksturīgām iezīmēm. Izprot gadalaikus un kalendāro mēnešu secību. Prot pierakstīt dienas laika apstākļus burtnīcā. Saskata sezonālās izmaiņas dabas ainavās.

Mājturības un tehnoloģiju stundās uzskata, ka prot vairāk nekā citi, grib komandēt klasesbiedrus, taču pamatzināšanas apgūtas viduvēji.

Laba patstāvīga radošā darbība vizuālās mākslas stundās. Ir sava izdoma. Pazīst krāsas. Ir pacietība un griba. Strādā ar dažādiem mākslinieciskajiem līdzekļiem. Ievēro darba kultūru. Daļēji interesē darba rezultāts. Reizēm stundās mēdz būt rupjš.

Mūzikas mācību vielu apguvis. Mācību gada sākumā nevēlējās dziedāt, taču mācību gada laikā situācija jūtami uzlabojās. Atrasisījies mākslinieciskais izpildījums.

Fiziskā attīstība un sagatavotība laba. Ir laba līdzsvara izjūta un koordinācija. Orientējas virzienos un telpā. Ir ātrs, apķērīgs un spēcīgs. Spēcīga muskulatūra. Labi padodas sporta spēles. Vingrojumus spēj atkārtot secīgi, tempā.

Klases kolektīvā draudzīgs, vienmēr dalās ar veikalā nopirktajiem kārumiem, taču mēdz būt arī agresīvs, īpaši tas izpaužas tad, kad domā, ka skolotāja neredz. Demonstrē, ka ir pārāks par citiem fiziskā un intelektuālā ziņā, taču patiesībā tā ir mazvērtības kompleksa izpausme. Ļoti bieži lieto rupjus vārdus, nespēj kontrolēt savu valodu arī skolotāju klātbūtnē.

Rīgas X speciālajā internātpamatskolā **Edijs mācās kopš 4. klases. Vecums 13 gadi.**  
Zēnu audzina māte.

Zēns ir ļoti impulsīvs, hiperaktīvs. Mācību darbību un uzvedību lielā mērā ietekmē medikamentu lietošanas regularitāte. Medikamenti bieži vien nav sagādāti vai netiek lietoti brīvdienās. Tas ietekmē izziņas procesus: zēns bieži vien nemācās pēc savām spējām, jo vai nu ir noguris, vai pārāk uzbudināts, nespējot koncentrēties darbam, ieklausīties skolotāja skaidrojumā un veikt uzdevumu.

Latviešu valodas mācību vielu izprot ļoti labi, taču bieži vien nespēj koncentrēties darbam, uzdevumus veic pavirši. Ļoti labi lasa, kļūdās tikai steigas dēļ. Prot intonēt tekstu atbilstoši saturam. Ļoti labi spēj orientēties tekstā, tikai rezultativitāti ietekmē pavirša attieksme pret veicamo uzdevumu.

Matemātikas mācību vielu apguvis ļoti vāji gan koncentrēšanās nespējas dēļ, gan paviršās attieksmes pret jebkura uzdevuma veikšanu dēļ.

Informātikā ātri izprot mācību vielu, taču uzdevumus veic ļoti pavirši un sasteigti, labot padarīto negrib.

Mūzikas mācību vielu apguvis. Mācību vielu uztver ātri, taču reizēm trūkst pacietības. Liela vēlme būt līderim, patīk uzstāties, būt ievērotam, bet visbiežāk kvalitatīvam sniegunam traucē impulsivitāte un nepacietība. Laba ritma izjūta.

Ātri uztver dabaszinību vielu. Izprot gadalaiku un kalendāro mēnešu secību, prot salīdzināt, secināt, strādāt ar grāmatu, ilustrācijām, tabulām. Izprot dabas parādības. Labprāt piedalās eksperimentos par mācību tēmu, prot tos apkopot un attēlot.

Apmierinoša patstāvīgā radošā darbība vizuālās mākslas stundās. Pazīst krāsas. Spējīgs strādāt ar dažādiem mākslinieciskajiem materiāliem, taču nav pacietības un gribas. Darbam jānudina, darba rezultāts neinteresē.

Mājturībā un tehnoloģijās pamatzināšanas ir apguvis. Nekvalitatīvi strādā lielās steigas dēļ, taču ir labas spējas.

Fiziskā attīstība un sagatavotība apmierinoša. Orientējas virzienos un telpā. Ir koordinēts. Izprot komandas un norādījumus. Izprot vingrojumus, spēj atkārtot pareizi. Neorganizēts. Stundās vairākkārt jāaizrāda, lai ievēro kārtību.

Klases kolektīvā gan draudzīgs un sirsnīgs, gan rupjš pret klasesbiedriem un ar tieksmi aizskart citus fiziski. Labprāt piedalās skolas rīkotajos pasākumos, uzstāties patīk.

Klases pašpalpes darbus veic pavirši, nesaskata pat rupjas paviršības savā veikumā. Vienmēr ļoti nekārtīgs solis, neizprot, ko nozīmē kārtība.

Rīgas X speciālajā internātpamatskolā **Knuts mācās kopš 3. klases. Vecums 12 gadi.**

Dzīvo ģimenē kopā ar abiem vecākiem.

Mācību gada sākumā ar grūtībām koncentrējās darbam, nespēja noturēt uzmanību, bet, uzsākot terapiju, stāvoklis uzlabojās.

Latviešu valodas mācību vielu apguvis vāji. Neizprot teikumu dalījumu pēc satura, neprot atbilstoši teikumus intonēt. Prot noteikt teikuma priekšmetu un izteicēju, bet neprot nosaukt vārdšķiras un atrast konkrētas vārdšķiras vārdus teikumā. Rakstot pārsvarā kļūdās patskaņu garuma diferenciacijā, pat norakstot īsu tekstu no grāmatas vai tāfeles. Lasīšanas temps vidēji ātrs, taču bieži kļūdās, savas kļūdas nepamana.

Matemātikas mācību vielu apguvis labi. Prot veikt matemātiskas darbības 1000 apjomā, zīmēt ģeometriskus objektus.

Dabaszinību stundās strādā labi. Patīk un ar interesi veic praktiskos darbus. Prot apkopot rezultātus un secināt, strādāt ar grāmatu, ilustrācijām, zīmēt tabulas pēc parauga. Ir izpratne par dzīvo un nedzīvo dabu, izprot atšķirības.

Labas pamatiemaņas informātikā, ātri izprot jauno vielu, zināšanas, prasmes un iemaņas veidojas stabilas un noturīgas, taču pietrūkst pacietības izdarīt līdz galam.

Savu spēju robežās apguvis vizuālās mākslas darbības un ar tām saistītās prasmes un iemaņas. Mākslinieciski patstāvīgi darbojas apmierinoši. Strādā ar dažādiem mākslinieciskajiem materiāliem un darba rīkiem akurāti, lēni, rūpīgi, pazīst krāsas.

Mājturībā un tehnoloģijās mācību gada sākumā priekšzināšanu nebija. Iemācījies naglot un zāģēt pamatiemaņu līmenī. Ļoti kustīgs.

Mūzikas mācību vielu apguvis. Stundās apzinīgs, strādā, veic pierakstus darba burtnīcā. Ir laba ritma izjūta, muzicē labprāt, bet trūkst pašizpaušmes iemaņu. Mācību gada laikā ir attīstījušās vokālās iemaņas, muzikālais sniegums kļuvis atraisītāks.

Fiziskā attīstība un sagatavotība laba. Ir laba līdzsvara izjūta un koordinācija. Ir ātrs, izveicīgs, lokans, atraktīvs. Izprot virzienus, darbību komandā, spēles noteikumus, norādījumus, vingrojumu secību, spēj tos pareizi atkārtot.

Klases kolektīvā sirsnīgs, draudzīgs, dalās ar citiem. Iesaistās klases pašapkalpes darbos, taču darbu grib sasteigt, nesaskata atšķirību starp sasteigtu un rūpīgi padarītu darbu.

Knuta mamma vienmēr izrāda par zēnu interesi, bieži kontaktējas ar klases audzinātāju, interesējoties par dēla sekmēm, uzvedību un labsajūtu skolā un internātā.

Rīgas X speciālajā internātpamatskolā **Madis mācās kopš 1. klases. Vecums 14 gadi.**

Zēnu audzina tēvs un vectēvs.

Zēns bieži dzīvo iedomu pasaulē, kas saistīta ar citplanētiešiem, robotiem, monstriem, tas izpaužas arī mācību stundās un saskarsmē ar skolasbiedriem un skolotājiem.

Lasīšanas prasmes mācību gada sākumā praktiski nebija. Burtus pazīst, runā līdzī, skolotājam lasot. Apmeklējot logopēdijas nodarbības, lasīšanas prasmes ievērojami mainījās. Mācību gada beigās zēns patstāvīgi spēj izlasīt 1-2 zilbīgus vārdus un garākus vārdus, ja zilbē nav vairāk par vienu līdzskani. Labi uztver citu lasītu tekstu, var atbildēt uz jautājumiem par to. Citiem lasot, tekstam līdzī neseiko, tekstā neorientējas.

Pamatprasmes un iemaņas darbā ar datoru ļoti vājas. Grūtības sagādā jebkura uzdevuma izpilde, nepieciešama palīdzība. Prot bez palīdzības ierakstīt lietotājevārdu un paroli; šīs darbības apgūšana prasīja vairākus mēnešus. Prot atrast savu darba mapī.

Dabaszinību stundās darbu uzsāk lēni. Cenšas sekot līdzī stāstījumam par tēmu, taču reizēm redzams, ka Mada domas kavējas citur. Runā par nereāliem tēliem, lietām. Mācību vielu pieraksta lēni, bet centīgi. Izprot gadalaikus, bet kalendāro mēnešu secību nezī.

Ļoti vājas iemaņas un prasmes vizuālajā mākslā. Ar grūtībām strādā ar dažādiem mākslinieciskajiem materiāliem. Ļoti īpatnēja un savdabīga mākslinieciskā darbība – visu saista ar kosmosu.

Mājturības un tehnoloģiju stundās uztvere lēna, nav nekādu mājās apgūtu iemaņu mācību gada sākumā. Mācību gada laikā iemācījās turēt rokās slotu, satīrīt savu darbavietu, noturēt rokās zāģi. Izpildīgs.

Mācību procesa darbā mūzikas stundās kluss, lēns. Apzinīgi veic pierakstus darba burtņīcā. Muzikālās dotības viduvējas. Cenšas muzicēt savu iespēju robežās. Kolektīvā muzicēšanā iekļaujas pēc uzaicinājuma.

Fiziskā attīstība un muskulatūra vāja. Ir koordinācijas un līdzsvara traucējumi. Komandas izprot daļēji. Darbību komandā izprot vāji. Noteikumus, norādījumus jāizskaidro atkārtoti. Vingrojumus atkārtoti vāji, nespēj tos veikt ar pareizu amplitūdu un tempu.

Klases kolektīvā draudzīgs, ja netiek izprovocēts – nav agresīvs. Klasesbiedri ar sapratni uztver Mada uzvedības īpatnības, atbalsta viņu. Madis labprāt piedalās dažādās aktivitātēs, priekšnesumos skolas koncertos. Lielas grūtības sagādā pašapkalpes darbiņu veikšana kā klasē, tā internātā. Parasti lielā nekārtībā solis klasē un skapītis internātā, sakārtos tikai pilnīgā kontrolē un aizrādot.

Patiku pret skolu pedagogi cenšas radīt ar atbalsta sniegšanu skolēniem, labvēlīgu gaisotni un viņu iesaistīšanu teritorijas labiekārtošanā un pielāgošanā atpūtai. Palēnām skola kļūst par šī dzīvojamo namu masīva kultūrvides centru, un apziņa par to rada skolēnos lepnumu, ka viņi mācās šajā skolā.

Ne tikai jaunā vide, bet arī pašu 5. klases skolēnu vecumposma īpatnības lielā mērā nosaka skolēnu adaptāciju jaunajā vidē (skat. 1.4. tab.)

#### 1.4. tabula

#### Galvenās 5. klases skolēnu mācību darbības un uzvedības problēmas adaptācijas procesā

Vārds	Mācību darbība	Uzvedība
Knuts	Vājas koncentrēšanās un patstāvīgā darba prasmes, ātra nogurdināmība. Labi sagatavojas stundai, veic pierakstus. Blakuslietas novērš uzmanību no darba.	Pieklājīgs, laipns, draudzīgs. Zems pašvērtējums, nepatstāvīgs spriedumos, lēmumu pieņemšanā, vajadzīgs līderis, kuram līdzināties, neizvērtējot rīcības sekas. Piedalās skolas pasākumos.
Ivo	Neprot koncentrēties darbam, sagatavoties stundai. Bieži stundā nedara neko lietderīgu, bet mājās paveic iesākto.	Draudzīgs, bet dūsmās agresīvs. Bieži apzināti lieto rupjus vārdus arī pedagogu klātbūtnē. Izprovocē konfliktus ar klasesbiedriem. Konfliktsituācijās uzvedība neprognozējama. Piedalās skolas pasākumos.
Dans	Darbam koncentrējas ar ļoti lielām grūtībām, stundas laikā dzied, runā pie sevis,	Draudzīgs, sirsnīgs, daudz runā par visu ko, spriedelē par to, ko nepārzina. Izpalīdzīgs. Viegli aizvainojams, reaģē ar

	<p>pastaigājas pa klasi. Uz grūtībām reaģē neadekvāti: raud, plēš burtnīcas, izmētā darba piederumus. Ilgi gatavojas stundai, var neaiziet uz stundu, kas notiek citā klasē.</p>	<p>asarām, draudiem plēst burtnīcas, apgāzt kaut ko, sasist, to var arī izdarīt. Netiekot ar sevi galā, apguļas uz grīdas un aizmieg. Atsakās izpildīt norādes, patvaļīgs. Aktīvi piedalās skolas pasākumos.</p>
Leo	<p>Labi koncentrējas darbam, sagatavojas stundai. Aktīvai darbībai, lai nezaudētu interesi un uzmanību, nepieciešama dinamiska stundas norise.</p>	<p>Draudzīgs, bet cenšas būt līderis, līderību izrāda ar citu noniecināšanu un ne reti arī ar fizisku spēku. Bieži lieto rupjus vārdus, izrāda pretestību pedagogu norādēm. Kautrīgs un kluss skolas pasākumos.</p>
Madis	<p>Pamudināms jebkurai darbībai. Nelasa, ļoti lēni veic pierakstus. Labi padodas matemātika, tikai neuztver teksta uzdevumus. Paveiktā darba apjoms jebkura stunda neliels.</p>	<p>Draudzīgs un miermīlīgs, ja kāds neizprovocē. Vārdos pauž agresiju pret apkārtējiem cilvēkiem, savu vectēvu, Dievu. Daudz runā par savu iedomu pasauli Kosmosu, nereāliem tēliem, kas ir viņa palīgi, aizstāvji, kurus viņš sūta pret tiem, kas nepatīk.</p>
Edijs	<p>Nespēj ilgstoši koncentrēt uzmanību, darbu sasteidz, galarezultāts neinteresē. Spēju līmenis augstāks nekā sekmes.</p>	<p>Mīļš un sirsnīgs pret meitenēm, klases audzinātāju. Ļoti zema pašapziņa, to kompensē ar skaļumu, rupjību. Sarunājoties neskatās acīs, pārsvarā staigā noliektu galvu. Nekārtīgs. Tendēts uz noteikumu un likumu pārkāpumiem.</p>

Kopumā 5. klases skolēnu mācību darbību raksturo uzmanības koncentrēšanas grūtības, vāja mācību vielas uztvere. Savstarpējās attiecībās starp klasesbiedriem pārsvarā valda sirsnīgums un draudzīgums, taču vienlaikus jūtama neiecietība pret citu trūkumiem.

Draudzīgumu var nomainīt pēkšņas dusmu lēkmes, un agresijas cēlonis nereti meklējams nevis tiešajā kontaktā, bet gan iepriekš notikušā konfliktā ar pedagogu vai kādu citu skolēnu, vai saņemot kritiku. Diplomdarba autore uzskata, ka, veicot mērķtiecīgu audzināšanas darbu un skolēniem pilnībā iesaistoties jaunajā vidē, ir iespējams mazināt negatīvās tendences.

S. Liepiņa (Liepiņa, 2003, 233) nosaukusi pusaudžu ar garīgās attīstības traucējumiem raksturīgākās emocionāli noteiktās īpatnības, un pētījuma sākumā diplomdarba autore izveidoja anketas pedagogiem (skat. pielikumu) ar mērķi noskaidrot, kuram, pēc pedagogu domām, no skolēniem piemīt katra nosauktā īpatnība (skat. 1.5. tabulu).

Tika iedotas un atpakaļ saņemtas 13 anketas (sešas - 5. klases mācību priekšmetu skolotājiem, trīs – internāta skolotājiem, četras – iepriekšējā mācību gada 4. klases skolotājiem).

Jāatzīmē, ka visu pa klašu grupām aptaujāto pedagogu anketās atbilžu sakritība gandrīz 100%. Tas liecina par pedagogu prasmi novērot skolēnus un izvērtēt viņu uzvedības izpausmes (skat. 1.5. tabulu).

**1.5. tabula**

**Pētījuma klases skolēnu raksturīgākās īpašības pedagogu vērtējumā**

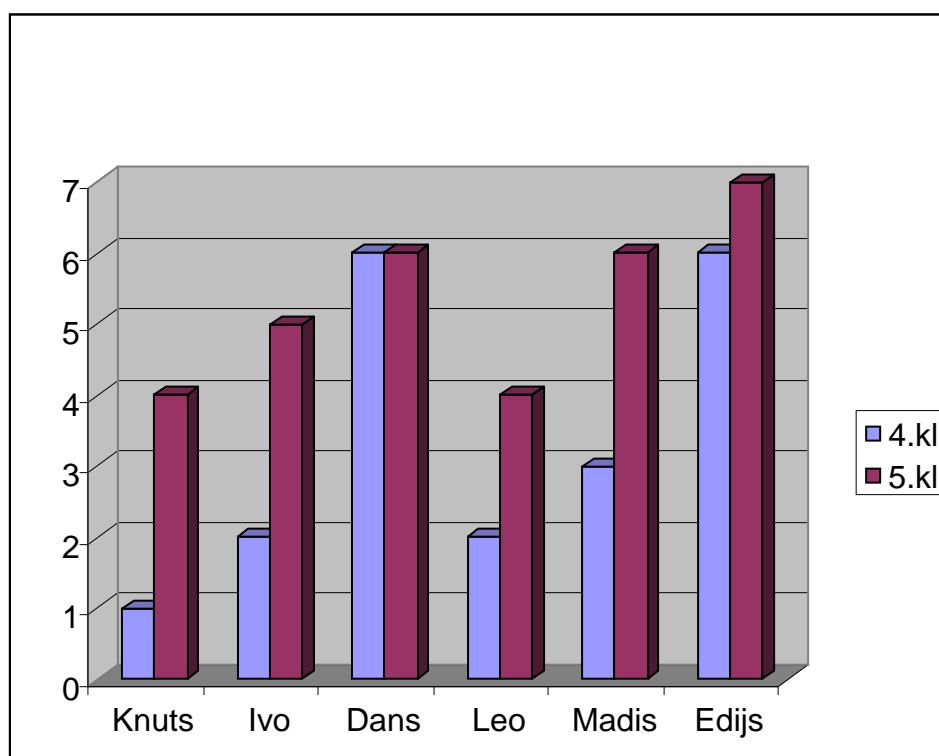
Īpatnība (skat. <i>Apzīmējumi</i> )	Knuts		Ivo		Dans		Leo		Madis		Edijs	
	4. kl.	5. kl.	4. kl.	5. kl.	4. kl.	5. kl.	4. kl.	5. kl.	4. kl.	5. kl.	4. kl.	5. kl.
<b>A</b>	x	x		x	x	x				x	x	x
<b>B</b>		x		x	x	x			x	x	x	x
<b>C</b>							x	x		x		x
<b>D</b>				x	x	x		x		x	x	x
<b>E</b>			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
<b>F</b>		x			x	x						
<b>G</b>		x			x	x					x	x
<b>H</b>			x	x				x				
<b>I</b>									x	x	x	x
Kopā (9):	1	4	2	5	6	6	2	4	3	6	6	7

### Apzīmējumi:

- A - nepastāvība, pretrunīgums
- B - paaugstināta (afektīva) uzbudināmība
- C - spilgti izteiktas simpātijas vai antipātijas
- D - darbības impulsivitāte
- E - neadekvātas dusmas, naidis
- F - nepietiekami pamatotas bailes, fobijas
- G - pesimisms vai pārmērīga jautrība
- H - vienaldzība, interešu trūkums
- I - netīrīgums

Kvantitatīvi salīdzinot 4. un 5. klases pedagoģu atbildes, redzamas 2 tendences:

- 1) 4. un 5. klasē skolēna negatīvi tendētās īpašības vienādā skaitā (vienam skolēnam);
- 2) 5. klasē negatīvi tendēto īpašību izpausmes pieaugušas. (skat. 1.2. attēlu.)



1.2. att. Negatīvi tendēto īpašību izpausmes 4. un 5. klasē

Jāsecina, ka jaunā skolas vide pastiprinājusi negatīvi tendēto īpašību izpausmes. Tas ir likumsakarīgi, zinot, ka pusaudžiem ar garīgās attīstības traucējumiem nonākšana jaunā vidē pastiprina emocionāli noteikto rakstura īpatnību izpausmes. Arī normāla intelekta pusaudžim jauna vide rada stresu, tikai viņš vieglāk videi pielāgojas, jo, kā norāda S. Liepiņa, viņam ir

vieglāk izprast apkārtējās norises un pašam sevi, ir vieglāk audzināms, mācās gan no pieaugušajiem, gan no vienaudžiem, gan arī no savām kļūdām, no savas pieredzes (Liepiņa, 2003).

Diplomdarba autore uzskata, ka lielā mērā skolēna ar garīgās attīstības traucējumiem adaptāciju jaunā vidē nosaka tieši viņa iepriekšējā dzīves pieredze. Tāpēc klases audzinātājam ir svarīgi iepazīties ar katra skolēna personas lietu, izpētīt iepriekšējos raksturojumus, kā arī kur skolēns mācījies vai audzināts līdz iestājai konkrētajā skolā. Personu lietu izpēte, skolēnu un pedagogu aptaujas (skat. 1. pielikumu), skolēnu novērošana mācību un audzināšanas procesā, pēc darba autores domām, palīdz izprast skolēnu uzvedības problēmas un sniegt viņiem pedagoģisku un psiholoģisku palīdzību, adaptējoties jaunajā skolas vidē.

Izpētot 5. klases skolēnu personu lietas (skat. 1.6. tabulu), diplomdarba autore konstatēja, ka tikai 2 skolēniem – Ivo un Leo – Rīgas X internātpamatskola ir pirmā un vienīgā mācību iestāde. Taču jāņem vērā, ka, pārejot uz XX filiāli, visi seši skolēni 1.6. tabulā minētajam skolu skaitam papildus ieguvuši jaunu vidi, formāli paliekot tajā pašā skolā.

#### 1.6. tabula

##### Ziņas no personu lietām par skolēnu ģimenēm un ārpusģimenes dzīves un mācību vidēm

Vārds	Ģimene	BSAC	X skola pēc kārtas ir..
Knuts	dzīvo kopā ar abiem vecākiem	-	2.
Ivo	dzīvo kopā ar aizbildņiem un savām māsām	-	1.
Dans	dzīvo 2. (1. - 2007., 2. - 2009.) audžuģimenē	3	4.
Leo	aizbildne – vecmāmiņa, dzīvo arī kopā ar māti	1	1.
Madis	dzīvo ar tēvu un vectēvu	-	3.
Edijs	dzīvo ar mammu un brāli	-	3.

Ivo līdz iestājai 1. klasē dzīvojis savā ģimenē, taču jāņem vērā, ka ģimene par Ivo nav rūpējusies, zēns 1. klasē sācis mācīties tikai 10 gadu vecumā, vienlaikus uzsākot dzīvi pie aizbildnes – tēva māsas, kura arī pirmā uzsākusi mērķtiecīgu zēna audzināšanu, tajā skaitā pašapkalpes iemaņu mācīšanu.

Leo neilgu laiku uzturējies bērnu sociālās aprūpes centrā (turpmāk tekstā – BSAC), māte viņu apciemojusi reti, tad aizbildnību uzņēmusies vecmāmiņa, bet tagad Leo dzīvo kopā ar savu māti (aizbildne dzīvo blakus mājā).

Tikai savā ģimenē dzīvojuši Madis un Edijs, bet Rīgas X internātpamatskola abiem ir jau trešā mācību iestāde četru mācību gadu laikā.

Knutam Rīgas X internātpamatskola ir otrā skola, zēns audzināts ģimenē. Kaut arī vecāki lieto alkoholu un dažreiz zēns iet nakšņot pie kaimiņiem tēva skaļās uzvedības un alkohola reibuma radīto strīdu dēļ, Knuts ģimenē saņem pietiekami labu aprūpi, jūtas mīlēts, grib braukt uz māju arī nedēļas vidū (zēns dzīvo skolas internātā). Tomēr pedagogi mācību gada sākumā ievēroja, ka zēnam ir lielas grūtības koncentrēties darbam, neizprotot uzdevumu, zēns reaģē ar sevis noliegšanu, atteikšanos turpināt darbu, un Knutam pēc skolas psihiatra apmeklējuma tika nozīmēti medikamenti, kas stāvokli normalizēja. Savukārt pedagogi izrādīja lielāku prieku par zēna sasniegumiem, tā radot viņā pārliecību, ka ir pats spējīgs tikt galā ar grūtībām. Otrajā mācību pusgadā acīmredzami uzlabojās Knuta patstāvīgā darba prasmes.

Vislielākās adaptācijas grūtības skolā ir Danam. Danam šobrīd ir jau otrā audžuģimene (2007. gadā Dana mātei atņemtas bērna aprūpes tiesības, pēc viena gada uzturēšanās pirmajā audžuģimenē pārtraukta zēna veselības problēmu dēļ), zēns uzturējies arī trīs bērnu sociālās aprūpes centros, Rīgas X internātpamatskola – ceturtā mācību iestāde kopš 1. klases. Tas viss – pēdējos četros bērna dzīves gados. Neizpētot personas lietu, zēna uzvedības problēmas skolā varbūt tiktu saistītas tikai ar viņa psihiskās veselības stāvokli, taču to cēloņi ir daudz dziļāki, tāpēc Dana adaptācijai jaunajā skolas kolektīvā pievēršama īpaša pedagogu un atbalsta personāla uzmanība.

Izpētot 5. klases skolēnu personu lietas, diplomdarba autore konstatēja, ka nevienam no pētāmās klases skolēniem Rīgas X speciālās internātpamatskola nav pirmā jaunā vide, kurā bērnam jāadaptējas. Leo un Ivo, kuriem šī skola ir pirmā mācību iestāde, pirms tās bijuši gan BSAC (Leo), gan aizbildņu ģimenēs. Autore uzskata, ka tik bieža vides maiņa sākumskolas vecumā lielā mērā ietekmē skolēnu psihi un nākamās adaptācijas norisi. Skolēns tikko ir pieradis vienā vidē, kad viņam nākas pierast jau citā. Turklāt skolēnam ar garīgās attīstības traucējumiem ir daudz grūtāk pašam bez pedagoģiski psiholoģiska atbalsta pielāgoties jaunajai videi.

Skolēnu adaptāciju jaunajā vidē pētījuma autore mēģināja noskaidrot, veicot 2 anketēšanas: vienu - mācību gada pirmajā mēnesī, otru – mācību gada noslēgumā. Pēc autores domām, skolēnu ar garīgās attīstības traucējumiem atbildes uz anketu jautājumiem ne vienmēr atbilst realitātei, jo skolēniem bieži vien ir grūti izprast pašiem sevi un objektīvi izvērtēt apkārt notiekošo. Taču zināmu priekšstatu par skolēnu, viņa uzskatiem, anketas atbildes dod.

Anketēšanas mērķis – noskaidrot,

- a. kā skolēns jūtas skolā,
- b. kur skolēna viedoklis tiek vairāk uzklauts,

c. kam skolēns lūgtu palīdzību, ja rastos problēmas ģimenē, skolā (skat. pielikumu).

Skolēnu atbildes uz anketas jautājumiem atspoguļotas 1.7. tabulā. Skolēni drīkstēja izvēlēties tik atbilžu variantus, cik, viņuprāt, uz viņiem tie attiecas.

1.7. tabula

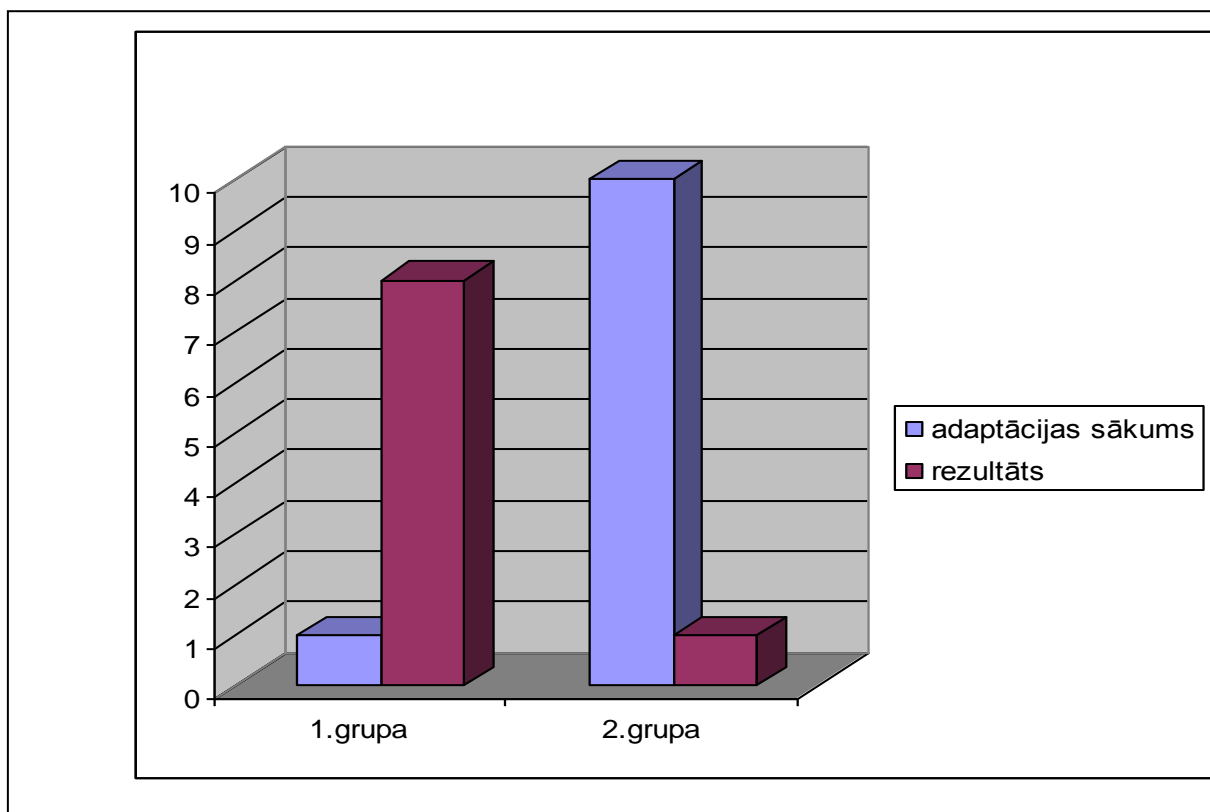
Skolas, ģimenes u.c. loma skolēna dzīvē

Jautājums	Atbilde	Knuts		Ivo		Dans		Leo		Madis		Edijs		Kopā	
Kā Tu jūties skolā?	droši	x	x		x		x		x		x		x	1	6
	grūti koncentrēties	x				x						x	x	3	1
	nav motivācijas			x								x		2	-
	nedrošs					x		x		x				3	-
	slikti					x						x		2	-
	nav problēmu		x						x					-	2
Kur Tavs viedoklis tiek vairāk uzklaustīts?	ģimenē	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	6	5
	skolā		x		x		x		x		x		x	-	6
	draugu pulkā								x			x	x	1	2
	klasē							x	x					1	1
Kam Tu lūgtu palīdzību?	vecākiem	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	6	6
	radiem													-	-
	baznīcai													-	-
	psihologam		x				x		x				x	-	5
	soc.pedagogam		x				x						x	-	3
	skolotājai	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	5	6
	krīzes centrā												x	x	1
nevienam										x				1	-

*Piezīme:* Atbilžu varianti tabulā pierakstīti saīsināti.

Izvērtējot atbildes uz jautājumu „Kā Tu jūties skolā” (skat. 1.3. attēlu), darba autore tās nosacīti sadalīja 2 grupās:

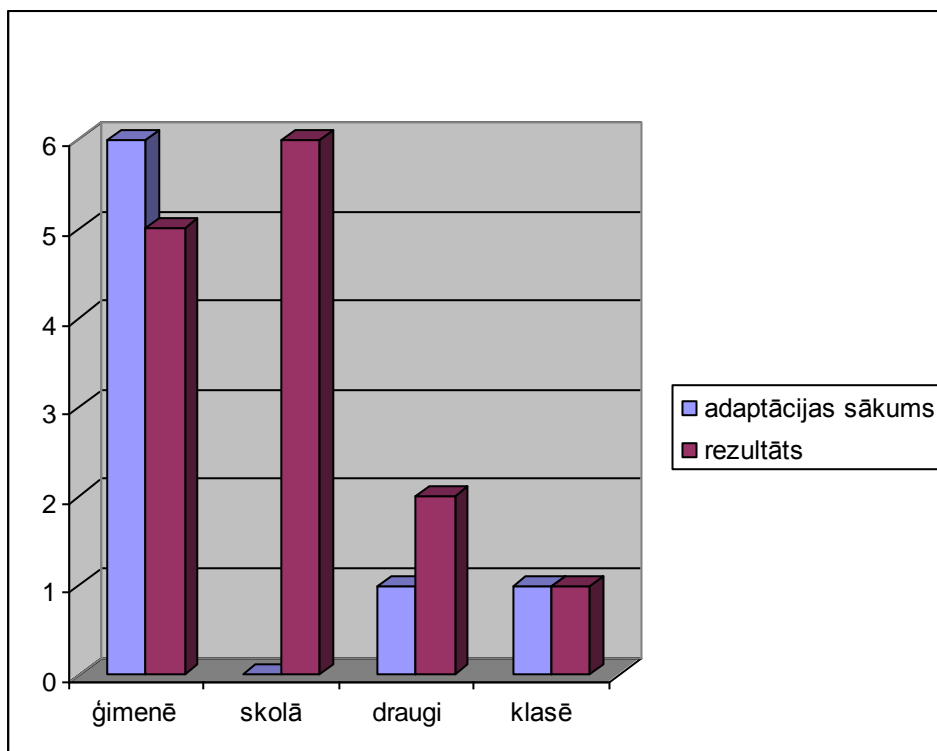
- 1.grupa – skolēns skolā jūtas labi (droši, nav problēmu);
- 2.grupa – skolēns nejūtas komfortabli (grūti koncentrēties, nav motivācijas, nedrošs, slikti).



**1.3. att. Kā Tu jūties skolā?**

Kā attēlā redzams, 5. klases skolēnu izjūtas jaunajā vidē mācību gada sākumā un otrajā pusē ir diametrāli pretējas. Adaptācijas procesa rezultāts – skolēni skolā jūtas droši.

Uz jautājumu „Kur Tavs viedoklis tiek vairāk uzklauts?” autori arī vairāk interesēja tieši skolas (ar skolu jāsaprot pedagogu kolektīvs, atbalsta personāls) vieta atbilžu skalā. Ja mācību gada sākumā skola saņēma vienu punktu, ieskaitot viedokļa uzklautšanu starp klasesbiedriem, tad rezultāts atkal diametrāli pretējs – skola saņēma maksimālo punktu skaitu – visi 6 skolēni atzīmējuši, ka viņu viedoklis skolā tiek uzklauts (skat. 1.4. attēlu).

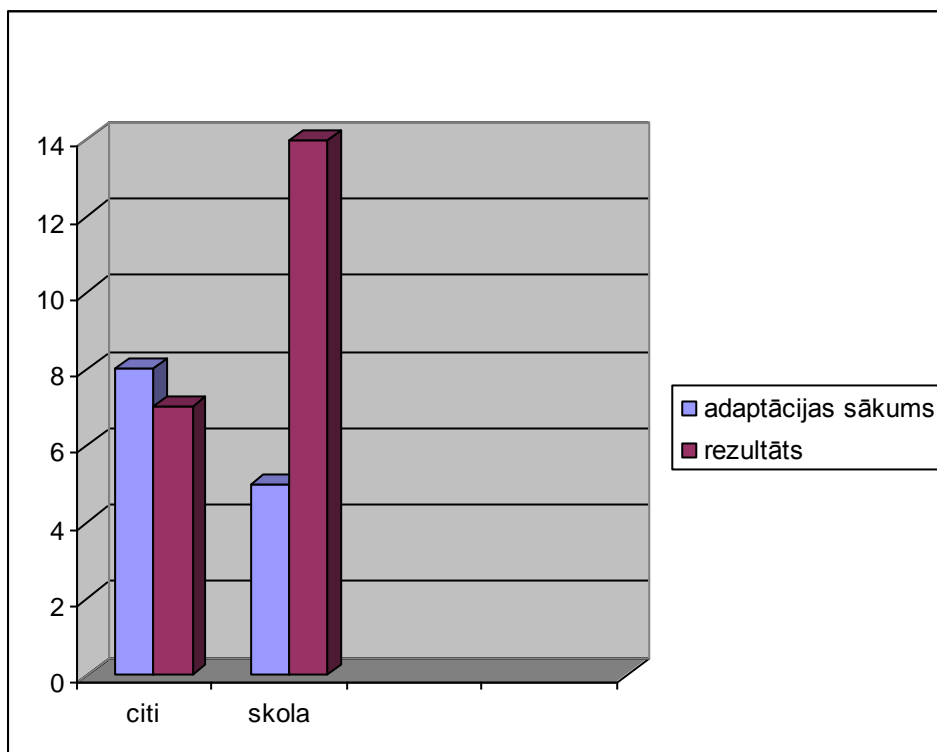


**1.4. att. Skolēna viedokļa uzklautšana**

Izvērtējot atbildes uz jautājumu „Ja Tev ģimenē vai skolā rastos problēmas, kam Tu lūgtu palīdzību?”, darba autore tās, līdzīgi kā uz 1. jautājumu, nosacīti sadalīja 2 grupās:

1.grupa – skolotāji un atbalsta personāls;

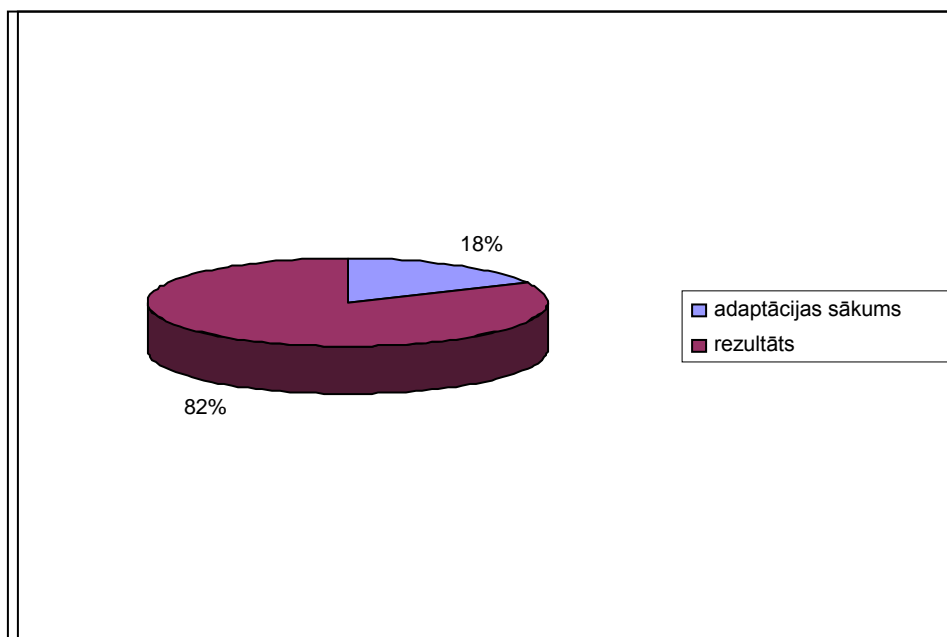
2.grupa – citas uzticamības personas (skat. 1.5. attēlu).



**1.5. att. Kam Tu lūgtu palīdzību?**

Darba autore ir pārliecināta, ka ar variantu „skolotājam” mācību gada sākumā skolēni ir domājuši klases audzinātāju, jo viņa tad izrādīja vislielākās rūpes par saviem audzēkņiem, bet otrajā anketēšanas reizē jau domājuši jebkuru skolotāju.

Skolēnu atbildes otrajā anketēšanas reizē liecina, ka pieaugusi skolas un pedagogu loma, respektīvi, skolēni uzticas skolotājiem un atbalsta personālam, saskata viņos palīgus problēmsituācijās un ikdienā (skat. 1.6. attēlu).



**1.6. att.** Skolas un pedagogu lomas dinamika 5. klases skolēnu adaptācijas procesā

Var secināt, ka adaptācija bijusi sekmīga.

To, kādas ir pedagogu iespējas 5. klases skolēnu adaptācijas problēmu risināšanā, plašāk darba autore aplūkos nākamajā apakšnodaļā.

### **3.3. Skolēnu adaptācijas problēmas un to risinājumi**

Lai jaunajā vidē 5. klases skolēniem būtu vieglāk adaptēties, iepazīstināšana ar jauno vidi sākas jau 4. klasē un pat vēl ātrāk, skolēniem tiekoties tradicionāli kopīgos skolas pasākumos:

- Zinību dienas svinīgajā līnijā;
- trīs reizes gadā – Zinību dienā, Ziemassvētkos un Lieldienās – speciāli skolas skolēniem organizētos dievkalpojumos baznīcā;
- arodklašu veikuma prezentācijās;
- skolas Mazajos dziesmu svētkos.

Parasti šajos pasākumos XX filiāles skolēni dodas ciemos uz XY filiāli. Sākumskolas klašu skolēniem tad rodas priekšstats par to, ko vecāko klašu skolēni savā skolas ēkā dara (dzied, spēlē teātri, deklamē dzeju, respektīvi, dara to pašu, ko viņi, šuj, ada, tamborē, izšuj, gatavo ēst utt.), un ka no viņiem strāvo labestīgums un draudzīgums.

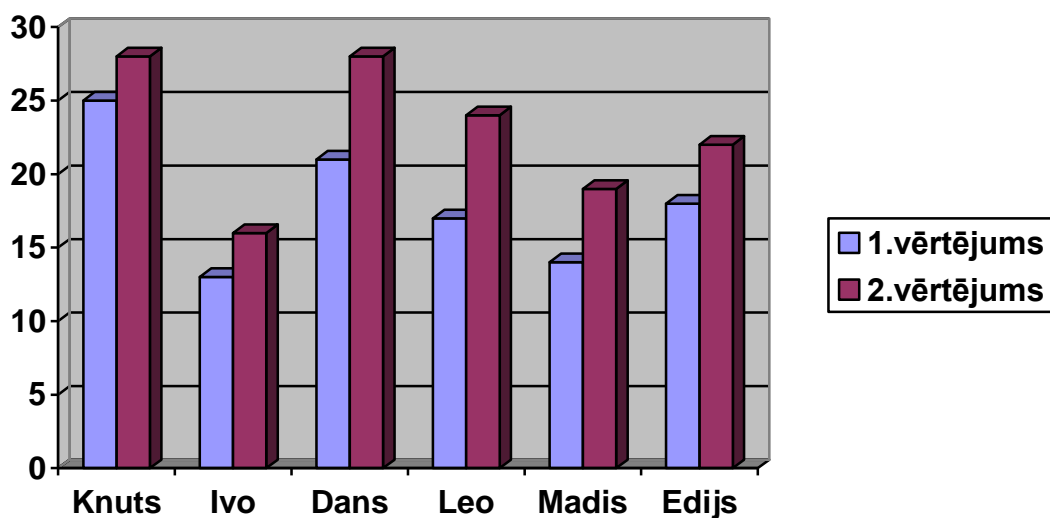
Mācību gada pēdējos mēnešos jaunā 5. klases audzinātāja dodas uz XY filiāli, lai iepazītos ar nākamajiem audzēkņiem un viņu vecākiem, bet pēc tam 4. klases skolēni brauc ekskursijā uz jauno skolu, kur viņus laipni sagaida jau iepriekš iepazītā audzinātāja un neliels skolēnu sagatavots koncerts. Pēc tam koncerta dalībnieki kopā ar 4. klases skolēniem un dažiem skolotājiem sēžas pie galda, lai nobaudītu arodklašu skolēnu sagatavotos gardumus. Noslēgumā visi iet kopīgās rotaļās un viesi saņem pašu skolēnu gatavotas dāvaniņas – zīmējumus ar uzrakstu „Mīļi gaidām Tevi septembrī!”. Novērots, ka 4. klašu skolēni no XX filiāles aizbrauc, priecīgi čalojoši par šeit pavadīto laiku.

Savukārt septembra 2. nedēļā notiek svinīga jauno skolēnu uzņemšana skolas kolektīvā. 5. klases skolēni (un arī citu klašu skolēni, kas pārnāk uz X speciālo internātpamatskolu no citas skolas) ir kā godaviesi: mūzikas pavadībā viņi ienāk skolas aktu zālē, apsēžas speciāli viņiem noliktos dekorētos krēslos un skatās viņiem veltītu mazu koncertu. Par katru tiek pastāstīts kas jauks, un katram tiek pa „krustvecākam” – „krustmātei” vai „krusttēvam”. Krustvecāku uzdevums ir palīdzēt jaunajiem skolēniem gan ar padomu, gan orientēties skolas telpās un apkārtējā teritorijā, gan apgūt pašapkalpes prasmes internātā. Saprotams, ka krustvecāki neiztiek bez pedagogu atbalsta šajā „amatā”.

Par 5. klases skolēnu adaptāciju jaunajā vidē var spriest arī, salīdzinot skolēnu attīstības dinamikas rādītājus. Mācību gada sākumā un beigu posmā pēc noteiktiem vērtēšanas kritērijiem (skat. pielikumu) tika izvērtēta katra skolēna

- a. attieksme pret mācībām un nodarbībām;
- b. uzvedība;
- c. attieksme pret pienākumiem;
- d. saskarsme, komunikācija;
- e. intereses;
- f. iesaistīšanās skolas un ārpuskolā pasākumos;
- g. pašapkalpošanās iemaņas.

Maksimāli iegūstamais punktu skaits – 35 (5 punkti par katru vērtēšanas kategoriju).  
Minimālais iegūstamo punktu skaits – 7. Rezultāti atspoguļoti 1.7.attēlā.



1.7. att. Skolēnu attīstības dinamika adaptācijas procesā

Kā redzams 1.7. attēlā, notikusi visu sešu 5. klases skolēnu attīstība. Visredzamākā – Danam. Kā uzskata diplomdarba autore, attīstība notikusi ne tikai sistemātiskā mācību un audzināšanas procesā, bet arī skolēniem adaptējoties jaunajā vidē.

Izvērtējot, kā adaptācijas procesā izmainījusies skolēnu attieksme pret mācībām un nodarbībām, autore secina, ka tā vai nu palikusi līdzšinējā, vai vērojama pozitīva dinamika (skat. 1.8.attēlu).

Attieksme pret mācībām/nodarbībām tika vērtēta pēc šādiem kritērijiem:

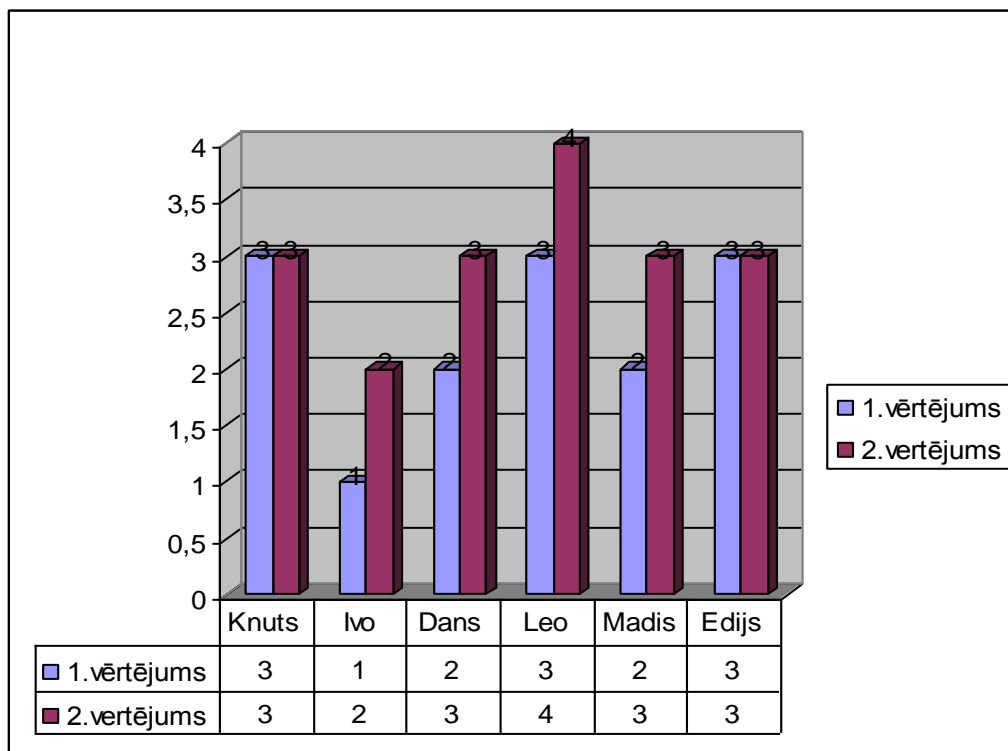
5 – nopietns, patstāvīgs, sistemātisks darbs;

4 - sistemātisks darbs, nepieciešama pārbaude;

3 - nepietiekams patstāvīgs darbs, nepieciešama regulāra pedagoga pārbaude;

2 – mācību procesā iesaistās ar piepūli, mācības neinteresē;

1 - mācības neinteresē, ignorē skolotāja prasības.



**1.8. att. Attieksme pret mācībām/nodarbībām**

Vislielākās problēmas skolotājiem sagādāja Ivo attieksme, bet ar individuālas pieejas palīdzību, pamudinājumiem, uzslavām tika panāktas nelielas izmaiņas. Jāņem vērā, ka zēns skolas gaitas uzsācis tikai 10 gadu vecumā un audzis sociāli nelabvēlīgos apstākļos, un tikai pēdējos divos gados uzsākta normāla audzināšana aizbildņu ģimenē.

Skolēnu uzvedība tika vērtēta pēc šādiem kritērijiem:

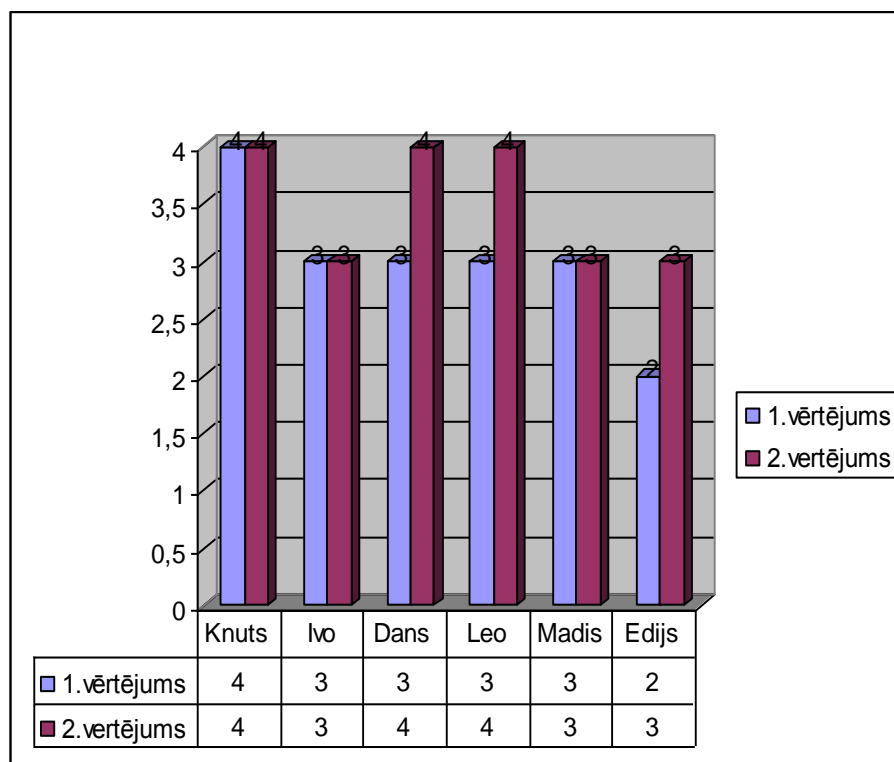
5 – ievēro skolas iekšējās kārtības noteikumus, apguvis pieklājības normas;

4 – noteikumus un pieklājības normas ievēro ar atgādinājumu;

3 - noteikumus un pieklājības normas ievēro daļēji, nepieciešama palīdzība;

2 - neievēro iekšējās kārtības noteikumus un pieklājības normas;

1 – ignorē skolas iekšējās kārtības noteikumus, neievēro pieklājības normas (skat. 1.9. attēlu).



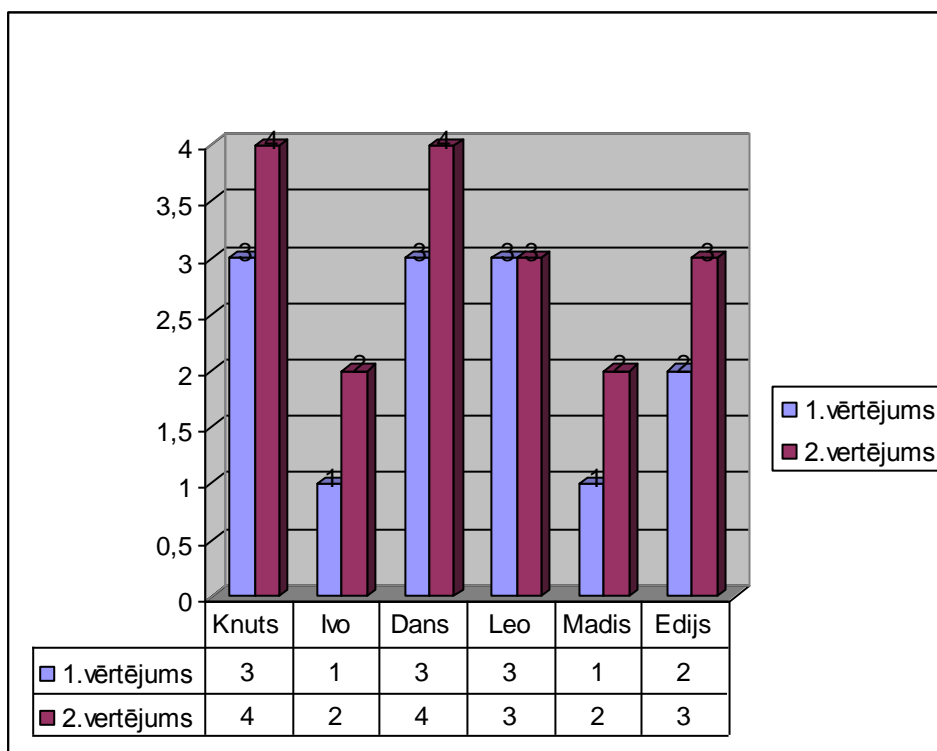
**1.9. att. Uzvedība**

Sākotnēji vislielākās problēmas sagādāja Edija uzvedība: nepārtraukti vajadzēja atgādināt noteikumus un pieklājības normas, zēns neadekvāti smējās par apkārt notiekošo un paša izteiktiem rupjiem jokiem, ejot pa gaiteni, ar kulaku sita pa sienām. Pēc pedagogu domām, zēnam ir zems pašvērtējums un ir nepieciešama psihologa palīdzība, kā arī katra mācību priekšmeta skolotājam stundas laikā jācenšas celt zēna pašapziņu. Kā redzams 4.attēlā, kaut nedaudz, bet Edija uzvedība pozitīvi mainījies.

Katram skolēnam, uzsākot mācības 5. klasē, tika uzticēts pienākums regulāri rūpēties par sava sola un plaukta kārtību, piedalīties dekoru gatavošanā un skolas telpu dekorēšanā svētkiem, kā arī dažādu citu pienākumu veikšana pēc nepieciešamības. Dans pats uzņēmās apkopt klases telpaugus un palīdzēt Madim sakārtot solu. Leo pienākums – rūpēties par sporta tērpu skapīša kārtību. Madim jā rūpējas par brīvā laika plaukta kārtību, Edijam – par uzasinātiem zīmuļiem, Knutam – par krītu pie tāfeles, Ivo – par tējas piederumu plauktu.

Pēc diplomdarba autores domām, pienākums gan disciplinē skolēnu, gan piešķir viņam nozīmības sajūtu. Skolēnu attieksme pret pienākumu veikšanu tika vērtēta pēc šādiem kritērijiem:

- 5 – uzticētos pienākumus veic patstāvīgi, apzinīgi;
- 4 - uzticētos pienākumus veic apzinīgi, trūkst patstāvības, jāmudina;
- 3 – ja lūdz, tad dara, paviršs, nepieciešama pārbaude;
- 2 – veikt patstāvīgi uzticētos pienākumus nespēj, darbojas tikai skolotāja vadībā;
- 1 – negatīva attieksme pret jebkuru pienākumu (skat. 1.10. attēlu).



**1.10.att. Attieksme pret pienākumu**

Kā redzams 1.10. attēlā, sākotnēji divu skolēnu – Ivo un Mada – attieksme pret jebkuru pienākumu negatīva. Zēni atteicās veikt katram uzticēto konkrēto pienākumu, izrādīja klaju nepatiku un rupjību pret skolotāju, kas lūdza kaut ko paveikt. Kaut minimāls progress tomēr noticis – abu zēnu negatīvā attieksme pret pienākumu zudusi, skolotāja tiešā vadībā pienākums tiek veikts. Vislabākais stimuls – likt skolēniem saprast, ka tieši viņu paveiktā dēļ skolotāja varēs būt lepna ar klasi.

Skolēnu saskarsmes un komunikācijas prasmes tika vērtētas pēc šādiem kritērijiem:

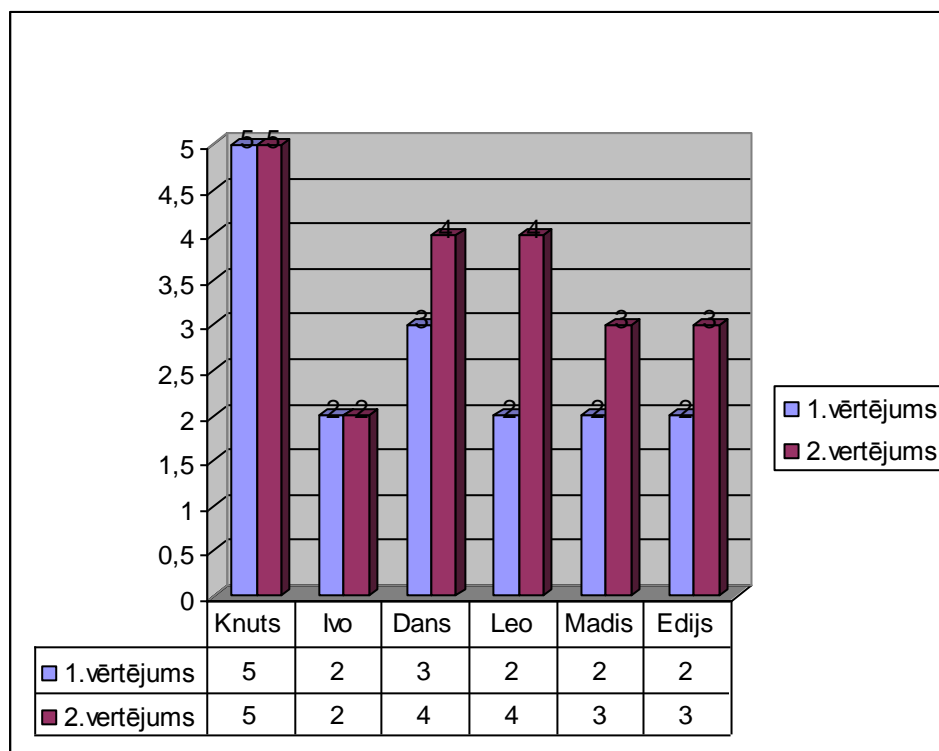
5 – labvēlīga, pieklājīga un iecietīga attieksme pret skolēniem un pieaugušajiem;

4 – taktiska attieksme pret pieaugušajiem, bet ne vienmēr pret vienaudžiem ;

3 – saskarsmē un komunikācijā viegli ietekmējams;

2 – nepieklājīgs, impulsīvs, ar negatīvu attieksmi;

1 – rupjš, nesavaldīgs, vienaldzīgs (skat. 1.11.attēlu).



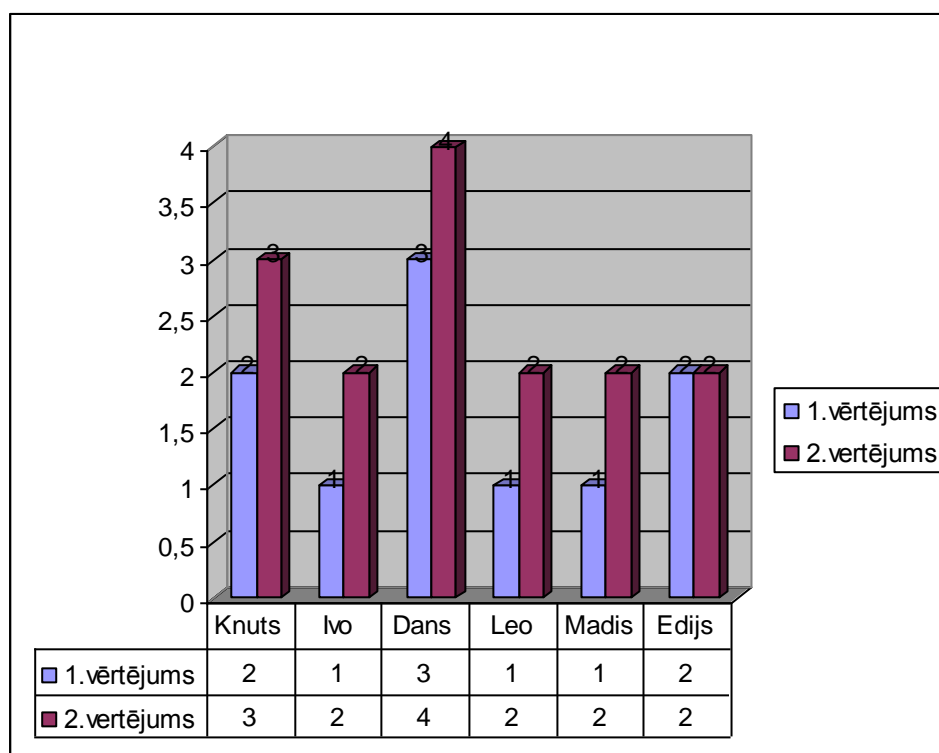
**1.11.att. Saskarsme un komunikācija**

Izvērtējot skolēnu saskarsmes un komunikācijas prasmes, autore secināja, ka tikai Ivo prasmes nav pozitīvi mainījušās. Īpaši atzīmējami Leo sasniegumi: no nepieklājīgas, impulsīvas un negatīvi tendētas attieksmes gan pret skolotājiem, gan vienaudžiem zēna attieksme mainījusies ļoti krasi vismaz attieksmē pret skolotājiem. Skolotāju klātbūtnē zēns ir taktisks arī pret vienaudžiem, taču, kā novēroja diplomdarba autore, tiklīdz Leo šķiet, ka skolotājs viņu neredz un nedzird, mēdz būt rupjš un pat fiziski aizskart vienaudžus, tā demonstrējot savas līdera pozīcijas. Taču, kā sarunā atklāja Leo māte, patiesībā viņš ļoti baidās tikt nepieņemts, lieks. Pēc pētījuma autores domām, Leo aiz savas netaktiskās, pat agresīvās uzvedības slēpj bailes atklāt citiem viegli ievainojamu dvēseli.

Skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem raksturojas ar interešu un motivācijas trūkumu. Adaptāciju raksturo arī skolēnu intereses: jo vairāk skolēns adaptējies vidē, jo jūtāmāka ir viņa interese par kaut ko.

Skolēnu intereses tika vērtētas pēc šādiem kritērijiem:

- 5 – dažādas intereses, aktīvi iesaistās piedāvātajās nodarbībās;
- 4 – pēc skolotāja ierosinājuma spēj izvēlēties sev nodarbošanos;
- 3 – veic skolotāja piedāvāto darbu, bet tas ātri apnīk;
- 2 – pietrūkst noturības un intereses, nepieciešama motivācija;
- 1 – intereses minimālas (skat. 1.12. attēlu).

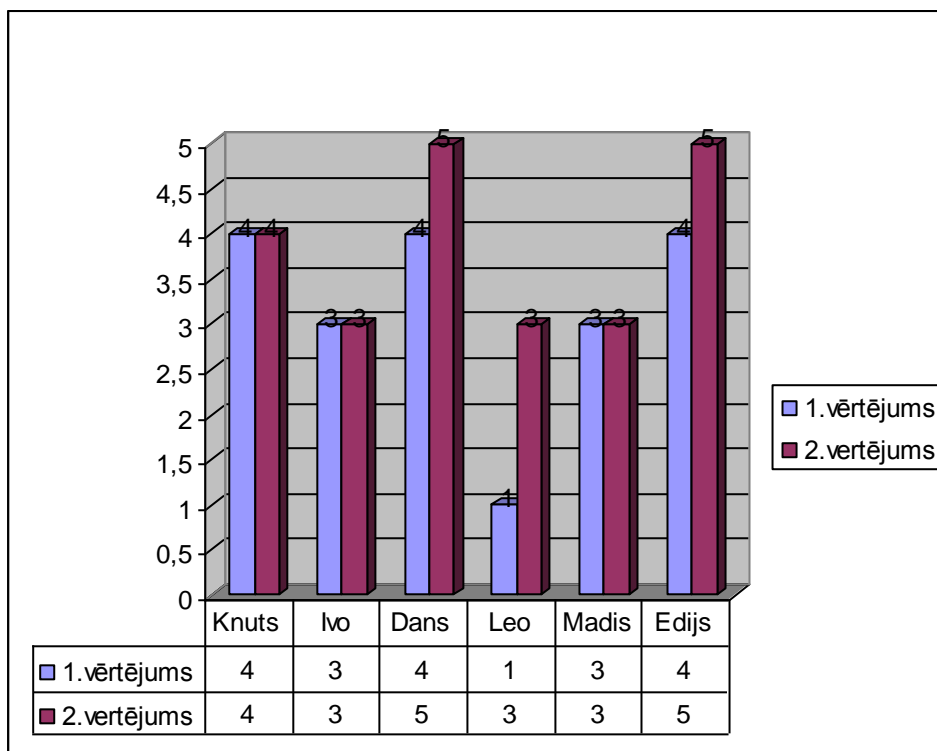


**1.12. att. Interesešu dinamika**

Sākotnēji minimālas intereses tika novērotas 3 skolēniem – Ivo, Leo un Madim. Lai ko klases un internāta audzinātāji piedāvāja, viss tika noraidīts ar ļoti lakonisku izteikumu: „Man neinteresē.” Vienīgā saistošā interese – datorspēles. Tikai Dans izrādīja interesi par izkrāsošanu, veidošanu, pārrunām par dažādiem jautājumiem, piedalīšanos aktivitātēs. Taču arī Dana intereses nebija noturīgas, piedāvātais ātri apnīka (spēļu kauliņi izmētāti, zīmējums izkrāsots pavirši, nodarbība pamesta utt.). Iedzīvojoties vidē, zēni jau sāka stāstīt klases audzinātājam, ko interesantu darījuši internātā, kur gribētu aiziet, ko redzēt. Kaut arī intereses nenoturīgas, svarīgi tas, ka skolēni bijuši vismaz kādu brīdi aizrautu un izkustinājuši inertumu. Danu ļoti ieinteresēja galda spēles, un viņš tajās īslaicīgi spēja iesaistīt arī citus.

Pēc darba autores domām, skolēna adaptāciju jaunā vidē lielā mērā raksturo arī iesaistīšanās skolas un ārpuskolas pasākumos. Tā tika vērtēta pēc šādiem kritērijiem:

- 5 – aktīvi iesaistās pasākumos, izrāda iniciatīvu;
- 4 – piedalās skolas pasākumos, ir interese par ārpuskolas pasākumiem;
- 3 – daļēji iesaistās un apmeklē dažādus pasākumus;
- 2 – pasākumus apmeklē nelabprāt, traucē citiem;
- 1 – neiesaistās pasākumos, ignorē tos (skat. 1.13.attēlu).



**1.13. att. Iesaistīšanās skolas un ārpuskolas pasākumos**

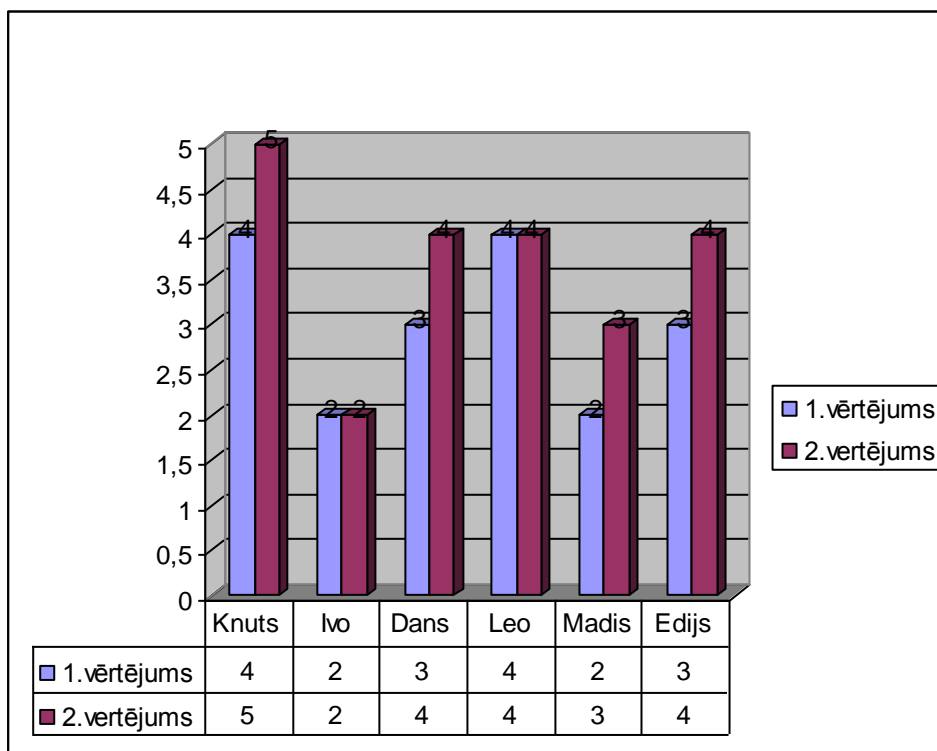
Kopumā pētāmās klases zēnu attieksme pret pasākumiem pozitīva, taču visi, izņemot Danu, kautrējās iziet skolas priekšā, piedalīties aktivitātēs. Zēni uzskatīja, ka par visu, ko viņi darīs, tiks izsmieti. Jauno skolēnu uzņemšanas pasākumā Leo atteicās iet zālē, un, tikai pateicoties klases audzinātājas rīcībai, Leo zālē iegāja, lai arī nepiedalījās nevienā aktivitātē, kur vajadzēja piecelties no savas vietas. Tieši Leo attieksmē pret pasākumiem vērojamas vislielākās izmaiņas. Jau Ziemassvētku koncertā viņš piedalījās klases priekšnesumā, bet pavasarī dziedāja duetā kopā ar māsu, uzstājoties Mātes dienas koncertā.

Izvērtējot skolēnu pašapkalpes iemaņas, anketas (skat. pielikumu) aizpildīja 4 internāta skolotāji, tajā skaitā klases audzinātāja. Katrs skolēns tika novērtēts pēc šādiem kritērijiem:

- 5 – pašapkalpošanās iemaņas apguvis;

- 4 – pašapkalpošanās iemaņas apguvis, bet nepieciešama palīdzība;
- 3 – daļēji apguvis pašapkalpošanās iemaņas, nepieciešama palīdzība un pārbaude;
- 2 – pašapkalpošanās iemaņas veic tikai skolotāja vadībā;
- 1 – pašapkalpošanās iemaņas nav apguvis (skat. 1.14.attēlu).

Visu skolotāju atbildes pilnībā sakrita.



**1.14. att. Pašapkalpošanās iemaņas**

Skolotāji novērojuši pašapkalpes iemaņu attīstību visiem, izņemot Ivo. Ivo vienīgais no zēniem nedzīvo skolas internātā (internāta audzinātajiem iespējams novērot Ivo pagarinātās dienas grupas laikā), iespējams, tas arī nosaka viņa pašapkalpes prasmju neattīstīšanos. Visiem četriem respondentiem bijušas ļoti lielas iespējas novērot zēnus pašapkalpes darbībās internātā, un viņi paši arī ir bijuši galvenās personas, kas zēniem mācīja klāt gultas, locīt skapī drēbes, sakārtot skapīti, mazgāt zeķes, sakārtot spēles utt.

Kopumā 2-3 nedēļu laikā zēni apguvuši internāta iekšējās kārtības noteikumus un tās prasības, kas attiecas uz personīgo higiēnu, gultu, plauktu kopīgajā skapī un skapīti. Izpilde, ievērojot skolēnu vecumposmu, ne vienmēr augstā līmenī, taču būtiskākais ir tas, ka zēni tik īsā laikā iejutušies internāta vidē. Zemākais pašapkalpes iemaņu līmenis Madim, viņš mēdz runāt pretī un atsakās, piemēram, no rīta mazgāties, un viņam nepieciešama pastāvīga kontrole, taču arī Mada iemaņas ar katru nedēļu kaut nedaudz uzlabojās.

Kopumā izvērtējot 5. klases adaptāciju jaunajā vidē, diplomdarba autore secina, ka tā bijusi sekmīga, jo visu zēnu attīstības dinamikā novērots progress. Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem arī neliels solis attīstībā ir panākums.

## NOBEIGUMS

Jebkura bērna attīstība ir sarežģīts process. Vēl sarežģītāks tas ir bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem. Bērnam kā sociālai būtnei nereti jāpiemērojas mainīgiem sociālās vides apstākļiem un jāizstrādā savas uzvedības reakcijas attiecībā ar sociālo mikrogrupu, piemēram, klases un skolas kolektīvu.

Adaptācija ir process, kas jāpārdzīvo katram skolēnam, nonākot jaunā vidē, apgūstot un pieņemot jaunas prasības. Sociālā adaptācija ietver sevī adekvātu apkārtējās īstenības un sevis paša pieņemšanu, adekvātu attiecību sistēmu un saskarsmi ar citiem, spēju darboties, mācīties un organizēt atpūtu, pašapkalpošanās spējas, spēju mainīt uzvedību, saistot to ar citu lomām kolektīvā. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem sociālās adaptācijas process ir grūtāks un daudz ilgāks nekā normāla intelekta bērniem.

Latvijas speciālās izglītības iestāžu galvenais uzdevums ir radīt iespējas un apstākļus bērniem ar attīstības traucējumiem iegūt viņu veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību, sagatavot viņu dzīvei un integrācijai sabiedrībā. Tāpēc skolēni ar attīstības traucējumiem vislabāk tomēr jūtas speciālajās skolās. Katrs skolēns tiek uzklauts, kolektīvā viņš netiek atstumts, izsmiets, ir iespējas attīstīt savus talantus, savas vēlmes vidē, kur skolēns tiek uztverts kā personība, līdz ar to tiek celta viņa pašapziņa, attīstītas saskarsmes iemaņas. Šajās skolās skolēnu skaits ir neliels, tādēļ pedagogs var nodrošināt un labāk pievērsties audzināšanas, mācīšanas un korekcijas darbam.

Izstudējot speciālās pedagoģijas un psiholoģijas literatūru, iepazīstoties ar skolēnu personas lietām, darba autore secina:

1. Skolēniem ar garīgās attīstības traucējumiem, jo īpaši, ja viņi auguši bērnumamā vai dzīvo ārpus savas ģimenes, vairākkārt mainījuši izglītības iestādes, jāsaņem īpašs pedagogu atbalsts un palīdzība, tāpēc pedagogiem ir labi jāpārzina katra skolēna individuālās attīstības īpatnības un jāizprot speciālās pedagoģijas specifika.

2. Uzsākot audzināt 5. klases skolēnus, kas nāk no citas vides, klases audzinātājam rūpīgi jāiepazīstas ar skolēnu personu lietām, pēc iespējas vairāk jāuzzina par skolēnu iepriekšējo dzīves un izglītošanās pieredzi, lai spētu izprast katra adaptācijas grūtības.

3. Personu lietu izpēte, skolēnu un pedagogu aptaujas, skolēnu novērošana mācību un audzināšanas procesā palīdz izprast skolēnu uzvedības problēmas un sniegt viņiem pedagoģisku un psiholoģisku palīdzību, adaptējoties jaunajā skolas vidē.

4. Jo vairāk mainīta dzīves un izglītošanās vide, jo skolēnam lielākas grūtības pieņemt jauno vidi un pielāgoties tai.

5. Jaunā skolas vide pastiprina negatīvi tendēto īpašību izpausmes. Cēlonis - pusaudžiem ar garīgās attīstības traucējumiem nonākšana jaunā vidē pastiprina emocionāli noteikto rakstura īpatnību izpausmes. Arī normāla intelekta pusaudzīm jauna vide rada stresu, tikai viņš vieglāk videi pielāgojas, jo viņam ir vieglāk izprast apkārtējās norises un pašam sevi, ir vieglāk audzināms, mācās gan no pieaugušajiem, gan no vienaudžiem, gan arī no savām kļūdām, no savas pieredzes.

6. Ne tikai jaunā vide, bet arī pašu 5. klases skolēnu vecumposma īpatnības lielā mērā nosaka skolēnu adaptāciju jaunajā vidē. Pusaudžos līdztekus sadzīvo gan aktivitāte, gan agresivitāte, gan arī slinkums. Šīs nenoturības dēļ saskarsme ar pusaudžiem no skolotājiem prasa lielu iecietību un empātiju. Pusaudžus vada vēlme piesaistīt uzmanību, izcelties, būt līderim, bet rodas neskaitāmas situācijas, kad viņi ir konfliktos ar apkārtējiem, ģimenes locekļiem, skolas biedriem un arī paši ar sevi.

Visu pedagogu uzdevums ir atrast tādas sadarbības formas, lai skolēni mācību gada sākumā ātrāk adaptētos skolas dzīvē gan pēc vasaras brīvlaika, gan uzsākot mācības jaunā vidē, lai veicinātu skolēnu pašapziņu un būtu pēc iespējas mazāk stresu izraisošu situāciju, ka arī lai izveidotu un nostiprinātu jaunas attiecības starp bērnu, viņa ģimeni un sabiedrību, meklētu optimālākos socializācijas un sociālās aizsardzības ceļus. Vecākiem, pedagogiem, sabiedrībai kopumā būtu jānodrošina, lai bērns pēc iespējas mierīgāk pārietu no vienas vides citā, lai viņš nekur nesajustos lieks. Bērnam jājūtas gaidītam un mīlētam, viņam jāpalīdz apgūt jaunajai videi nepieciešamās iemaņas un prasmes.

Pētījuma mērķis ir sasniegts. Visi plānotie uzdevumi ir veikti. Rasta atbilde uz pētījuma jautājumu. Turpmākais pētījums saistīsies ar skolas absolventu adaptāciju jaunā vidē (darba vietā vai profesionālās izglītības iestādē).

## IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. Albrehta Dz. (1998) Pētīšanas metodes pedagoģijā. Rīga: Mācību grāmata, 104. lpp.
2. Batņa V. (2001) Rosinot bērna iekšējo pasauli. Rīga: Raka, 164. lpp.
3. Baka A., Grunevalds K. (1998) Grāmata par aprūpi. Rīga: Preses nams, 328. lpp.
4. Breslava G. (1999) Psiholoģijas vārdnīca. Rīga: Mācību grāmata, 157. lpp.
5. Buivide A. (1997) Valodas traucējumu izpēte un to novērošana bērniem ar psihiskās attīstības aizturēm pirmsskolas vecumā. Rīga: Mācību apgāds NT, 64. lpp.
6. Cukermane G. Poļivanova K. (1994) Ievads skolas dzīvē. Rīga: Pedagoģiskais centrs „Eksperiments”, 160. lpp.
7. Čapkeviča O. (2008) Bērnu ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem audzināšana un apmācība. Rēzekne: Rēzeknes augstskola, 81. lpp.
8. Freimanis I. (2007) Ieskats speciālās skolas darbā. Raka: 272. lpp.
9. Jurgena I. (2002) Visparīgā pedagoģija. Rīga: Izglītības soļi, 144. lpp.
10. Kaļva I. (2004) Dabas „ieprogrammētā” attīstība. Psiholoģijas Pasaule, Nr. 1 46. lpp.
11. Komenskis J. A. (1992) Lielā didaktika. Rīga: Zvaigzne, 231. lpp.
12. Liepiņa S. (2003) Speciālā psiholoģija. Rīga: Raka, 313. lpp.
13. Liepiņa S. (1982) Garīgi atpalikušo bērnu domāšanas īpatnības un to ievērošana mācību audzināšanas darbā. Rīga: Latvijas IM RSKCI rotaprinta izdevums, 144. lpp.
14. Lieģeniece D. (2002) Ievads andragoģijā. Rīga: Raka, 183. lpp.
15. Mutule S. (2006) Es esmu individualitāte. Es esmu subjektīvs. Psiholoģija Ģimenei un skolai. Nr. 1 26 lpp.
16. Puškarevs I., Golubeva A. (1999) Bērna Attīstība. Lielvārds: 119. lpp.
17. Teivāns E. (1994) Ievads speciālajā pedagoģijā. Rīga: Zvaigzne ABC, 22. lpp.
18. Tūbele S., A.Šteinberga (2004) Ievads speciālajā pedagoģijā. Rīga: Raka 2004. 112. lpp.
19. Vigule D., Deķēns K. (1998) Par pirmsskolas bērnu audzināšanu un attīstību. Rīga: Vārti, 43. lpp.
20. Vorobjovs A. (1996) Psiholoģijas pamati. Rīga: Mācību apgāds, 322. lpp.
21. Vīgante R. (2010) Skolēni ar garīgās attīstības traucējumiem un valsts izglītības standarts. Latvijas Universitātes Raksti 747. sējums. {atsauce: 10.11.2010. }

22. Vīgante R. (1998) Speciālo skolu C līmeņa skolēnu raksturojums un attīstība. Rīga: Mācību apgāds NT, 47. lpp.
23. Žukovs L. (1998) Ievads pedagoģijā Rīga: Raka, 234. lpp.
24. Ericsson E.H. (1963) Childhood and society. New York.
25. Montessori M. (1998) Basic ideas of Montessori's educational theory. Clio Press Oxford.
26. Кумунжиев К. В. (1997) Когнитивные основы развивающего обучения рукопис. Ульяновскб, 85 с.
27. Пиаже Ж. (1994) Избранные психологические труды. Международная педагогическая академия. 680 с.
28. Рубинштейн С. Я. (1986) Психология умственно отсталого школьника. Москва: 192 с.
29. Щипицына Л. М. (2005) Необучаемый ребенок в семье и обществе. 477 с.
30. <http://ande.isma.lv/Latvv/30101.htm>. 58. (skat. 8.11.2011.)
31. [www.izm.gov.lv](http://www.izm.gov.lv). (skat. 8.11.2011.)
32. <http://dati.e-skola.lv/Iestade/R1SIS> (skat. 11.11.2011.)
33. ([http://www.aic.lv/rec/LV/leg\\_lv/LV\\_lik/izgl\\_lik.htm#38](http://www.aic.lv/rec/LV/leg_lv/LV_lik/izgl_lik.htm#38)). (skat. 14.11.2011.)
34. [www.visc.gov.lv](http://www.visc.gov.lv) (skat. 24.11.2011.)
35. [www.izm.gov.lv](http://www.izm.gov.lv) (skat. 24.11.2011.)

# **PIELIKUMI**

## Anketa skolotājiem

**Cienijamie kolēģi!**

Lūdzu aizpildīt šīs anketas tabulu par 2010./2011. m. g. 5. klasi! Atbildes tiks anonīmi izmantotas studiju darbā.

**Atzīmējiet, lūdzu, ar x, kura no nosauktajām īpatnībām, Jūsprāt, piemīt skolēniem!**

Īpatnība	Knuts	Ivo	Dans	Leo	Madis	Edijs
nepastāvība, pretrunīgums						
paaugstināta (afektīva) uzbudināmība						
spilgti izteiktas simpātijas vai antipātijas						
darbības impulsivitāte						
neadekvātas dusmas, naids						
nepietiekami pamatotas bailes, fobijas						
pesimisms vai pārmērīga jautrība						
vienaldzība, interešu trūkums						
netīrīgums, nolaidība vai pārspīlēts tīrīgums, pedantisms						

Paldies par atbildēm!

## Anketa internāta skolotājiem

### Cienījamie kolēģi!

Lūdzu, izvērtējiet 5. klases skolēnu pašapkalpes iemaņas internātā!

Atbildes tiks anonīmi izmantotas studiju darbā.

**Atzīmējiet, lūdzu, ar x, kurš no nosauktajiem pašapkalpes iemaņu kritērijiem, Jūsprāt, piemīt skolēniem!**

Kritērijs	Knuts	Ivo	Dans	Leo	Madis	Edijs
pašapkalpošanās iemaņas apguvis						
pašapkalpošanās iemaņas apguvis, bet nepieciešama palīdzība						
daļēji apguvis pašapkalpošanās iemaņas, nepieciešama palīdzība un pārbaude						
pašapkalpošanās iemaņas veic tikai skolotāja vadībā						
pašapkalpošanās iemaņas nav apguvis						

Paldies par atbildēm!

**Anketa pusaudzīm**

Pasvītro, lūdzu, vienu vai vairākas atbildes, kas attiecas uz Tevi!

.....(Tavs vārds, uzvārds)

**1. Kā Tu jūties skolā?**

- Labi, droši
- Problēmu nav
- Nespēju sekot vielai, grūti koncentrēties
- Nav motivācijas mācīties
- Jūtos nedrošs
- Jūtos slikti

**2. Kur Tavs viedoklis tiek vairāk uzklauts?**

- Ģimenē
- Skolā
- Draugu pulkā
- Klases biedru vidū

**3. Ja Tev ģimenē vai skolā rastos problēmas, kam Tu lūgtu palīdzību?**

- Vecākiem
- Radniekiem
- Baznīcai
- Psihologam
- Sociālajam pedagogam
- Skolotājai
- Krīzes centrā
- Patversmē
- Nevienam

*Paldies par atbildēm!*

Diplomdarbs „Speciālās internātpamatskolas skolēnu adaptācija jaunā vidē 5. klasē”  
izstrādāts LU PPMF Pieaugušo pedagoģiskās izglītības centrā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie  
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai

Autors: Liene Bundure \_\_\_\_\_

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: docente, Dr. paed. Rasma Vīgante \_\_\_\_\_

paraksts, datums

Darbs iesniegts PPIC

\_\_\_\_\_  
Vārds, uzvārds, paraksts, datums

Darbs aizstāvēts gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Datums un protokola numurs \_\_\_\_\_

Vērtējums: \_\_\_\_\_

Komisijas sekretāre: \_\_\_\_\_